

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

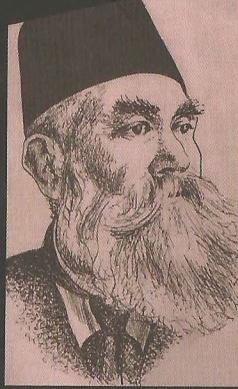
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ahmet Mithat Efendi

SCHOPENHAUER'İN
HİKMET-İ CEDİDESİ

DERGÂH

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rante.org>

DERGÂH YAYINLARI 693

Felsefe Dizisi 41

Ahmet Mithat Efendi Bütün Eserleri 22

Sertifika No 14420

ISBN 978-975-995-773-5

1. Baskı Kasım 2016

Dizi Editörü

Fazıl Gökçek

Dizi Kapak Tasarımı

Işıl Döneray

Kapak Uygulama

Ercan Patlak

Sayfa Tasarımı

K. Yusuf Ünal

Sayfa Uygulama

Ayten Balaç

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.

B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi

10. Cad. No: 15

Beylikdüzü/İstanbul

Tel: (212) 422 79 29

Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Kıodfarer Cad. No: 3/20 34122 Sultanahmet/İstanbul

Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81

www.dergahyayinlari.com/bilgi@dergahyayinlari.com

Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi'nin yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

SCHOPENHAUER'İN HİKMET-İ CEDİDESİ

Ahmet Mithat Efendi

Hazırlayan
Zeynep Uysal

DERGÂH

SUNUŞ

Bütün bir Tanzimat ve Servet-i Fünun devirlerini ve hatta Meşrutiyet devrinin de ilk yıllarını eserleriyle dolduran Ahmet Mithat Efendi'nin birden çok sıfatı var: Gazeteci, hikâye ve roman yazarı, tarihçi, ilahiyatçı, felsefeci... O, bütün bu alanlarda ciltler dolusu eseri bulunan, edebiyattan coğrafyaya, müzikten dinler tarihine hemen her konuda kalem oynatmış ve okuyucularını her alandan haberdar etmek isteyen bir gazeteci, bir ansiklopedist. *Devir*, *Bedir*, *Dağarcık*, *Kırkambar* gibi kısa ömürlü ilk denemelerden sonra *Tercüman-ı Hakikat*'le sürdürdüğü gazeteciliğiyle matbuat hayatımızın ilk akla gelen kurucularından biri. O aynı zamanda gazeteyi bir okul gibi çalıştırmış, birçok genç gazeteci ve yazarın yetişmesini sağlamış bir eğitimci. Gazete ve kitaplarından tanıdığı Fransız kültürünün Batı geleneğiyle bağını gören ve aynı şeyi Türk hikâyesine de uygulamak isteyen, geleneği inkâr etmemek gerektiğine inanan bir yenilikçi. Çağının bilim ve teknik alanındaki gelişmelerine kayıtsız kalmamış, bu gelişmelere ayak uydurmanın ancak eğitimle mümkün olacağını daha gençlik yıllarında anlamış, öyle ki bu anlayışla Rodos'ta sürgündeyken bile Medrese-i Süleymaniye adıyla bir eğitim kurumu kurarak mahkûmlara eğitim vermiş bir öğretmen. Toplumun bütün kesimlerine hitap etmek isteyen Ahmet Mithat, çocuklar için ilköğretim okuma kitabından (*Hace-i Evvel*) kadınlar için süslenme kitabına (*Kadınlarda Tezyid-i Cemal*) kadar akla gelebilecek her alanda yazmıştır. O, bu faaliyetleriyle ve özellikle de hikâye ve romanlarıyla yaşadığı dönemde geniş bir okuyucu kitlesinin ilgisine mazhar olmuş, çoğunlukla saygı görmüş, bu ilgi ve itibarın tadını çıkarmış fakat suistimal etmemiş, kendini tekrar etmeyerek hep yenilikler denemiş bir popüler yazardır. 1870'li yıllardan itibaren matbuattaki hemen bütün kalem mü-

nakaşalarının içinde yer almış, bunların bazılarını bizzat kendisi başlatmış, bu tartışmalarda bazen hırpalandığı da olmuş, fakat çoğunlukla görüşlerine değer verilen bir çeşit hakem gibi kabul edilmiştir.

Batı kültürünü daha geniş olarak tanıyan sonraki nesiller, Ahmet Mithat Efendi'nin eksikliklerini görmekte gecikmemişler, Servet-i Fünuncularla birlikte başlayan ona yönelik biraz küçümseyici tavır sonraki yıllarda artmış, Meşrutiyet'ten sonra adından söz edilmez olmuştur. Bu pek de haklı bir davranış değildir. Ahmet Mithat kendisinin bir yol açıcı olduğunun farkındadır. Başlattığı yeniliklerin pek çoğunun gelecekte gerçekleşeceğine inanmakla birlikte, yetiştirmeye çalıştığı kişileri denetimi altında tutmaya çalışması dikkati çeker. Bu, dönemin ciddi bir rahatsızlık uyandıran sansürüne karşı bir koruma mıdır, yoksa basındaki kendi mutlak otoritesini hissettirmek amacından mı kaynaklanır? Ne olursa olsun, devir çok çabuk değişmiş, hele ölümünden sonra Ahmet Mithat'ı hocası sayan Hüseyin Rahmi'den başka onu anan ve dönemindeki işlevinin önemini vurgulayan kalmamış gibidir. Bu tutum Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve Ahmet Mithat Efendi, 1912'deki ölümünden sonra pek hatırlanmamıştır. Cumhuriyet döneminin tamamında ve günümüzde ders kitaplarında ve edebiyat tarihlerinde ona ayrılan yer, verdiği eserlerle kıyaslandığında son derece yetersizdir.

Bir roman yazarı olarak Ahmet Mithat Efendi'ye kendisinden nispeten ayrıntılı olarak söz eden bazı çalışmalarda bile daha çok bir dönem için önemli sayılabilecek eserler yazmış olmakla birlikte, sonraki yıllarda önemini yitirmiş bir yazar olarak yer verilmiştir. Söz gelişi *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde kendisine çok geniş bir yer ayıran Ahmet Hamdi Tanpınar bile onu "Namık Kemal'in yanı başında" değerlendirmiştir. Dolayısıyla iki romanıyla farklı bir çizginin temsilcisi olan Namık Kemal'i, onlarca romanı bulunan Ahmet Mithat Efendi'nin önüne koymakta beis görmemiştir. Tanpınar'a bu noktada, çok eser vermiş

olmayı bir değer ölçütü saymadığı için hak verilebilir; Şinasi'yi esas alır, Şinasi'nin yanında Namık Kemal, Namık Kemal'in yanında da Ahmet Mithat'ı görür. Gerçekten de Şinasi'nin açtığı yol âdeta ikiye ayrılarak Namık Kemal'in ve Ahmet Mithat'ın öncülüklerinde devam etmiştir. Her ikisi de etkilerini bugüne kadar sürdürmüşlerdir. Şinasi, Ahmet Mithat, Halide Edib, Ömer Seyfettin olarak devam ederken, Namık Kemal'in etkisi de Servet-i Fünunculardan itibaren Cumhuriyet dönemine kadar ulaşır. Tanpınar'ın Ahmet Mithat Efendi'ye ilişkin çok özgün dikkatleri de olmakla birlikte, zaman zaman ona haksızlık ettiği veya gerçek değerini vermekte cimri davrandığı görülür.

Diğer edebiyat tarihlerimizde veya romana dair incelemelerde ise daha çok eserlerinin özetleri verilmiş, bunların ele aldıkları konular bakımından önemlerine değinilmiş, fakat bu eserler hikâye ve roman sanatı bakımından üzerinde durulmaya değer görülmemiştir.

Ahmet Mithat'ın eserleriyle ortaya çıkmasını isteyen ve bu amaçla, bir dizi mezuniyet tezi veren, bir doktora tezi idare eden Mehmet Kaplan olmuştur. Ne yazık ki mezuniyet tezlerinin bir kısmının tamamlanamaması, tamamlanmış olanların da basılamaması bu projeyi geciktirmiştir.

Ahmet Mithat'ın birkaç eserinin münferit yayınevleri tarafından basılmasından sonra bütün eserlerinin neşri TDK tarafından başlatılmışsa da henüz romanları bile tamamlanamamıştır. "Letaif-i Rivayat" serisindeki kitapların toplu olarak neşri (Çağrı Yayınları, 2001) ve TDK'nın söz konusu yayınından sonra bu eserler çeşitli yayınevleri tarafından da basılmaya başlanmıştır. Böylece Ahmet Mithat Efendi'nin romanları son on beş yirmi yıldır tıpkı bu eserlerin kaleme alındığı yıllardaki gibi yeniden okuyucu ilgisine mazhar olmaya başlamıştır. Bugün bütün romanları birçok yayınevi tarafından basılıyor ve bunların birçoğunun üst üste yeni basımları yapılıyor.

Bunun yanı sıra son yıllarda Ahmet Mithat Efendi'nin çeşitli alanlardaki diğer eserleri de yayınlanmaya başlandı. Fakat bu yayınların dağınık ve bir kısmının da ehil olmayan kişiler tarafından yapıldığı bir gerçektir. Sadeleştirme adı altında yapılan birtakım yayınların ise çoğunlukla ticari kaygıların ürünü olduğunu ve yazarın okuyucuyla gerçek anlamda buluşmasına hizmet etmediğini belirtmek gerekir. Bir kısmının kimin kalemiyle sadeleştirildiği bile belirtilmeyen sorumsuzca yapılmış yayınların Ahmet Mithat'ın gerçek kimliğiyle tanınmasını sağlayamayacağı açıktır.

1970'li yıllarda Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinden bazılarını Mehmet Kaplan Bey yayınlamamızı istemişti. Epey gecikmeli olarak arzusunu daha geniş bir çerçevede yerine getiriyor ve kendisini rahmetle anıyoruz. Her zaman bize desteği ile yanımızda olan, yardımcı olan İnci Enginün'e ve meşakkatli bir işi yüklenen Fazıl Gökçek'e teşekkür ederiz.

Yayınevimiz Ahmet Mithat Efendi'nin bütün eserlerini bir külliyat hâlinde yayınlamaya karar vermiş bulunmaktadır. Bu külliyatta *Hace-i Evvel*'den *Niza-ı İlm ü Din*'e, *Karı Koca Masalı*'ndan *Peder Olmak Sanatı*'na, *Avrupa'da Bir Cevalan*'dan *Üss-i İnkılap*'a kadar yazarın kaleminden çıkmış bütün kitaplar yer alacaktır.

Metinlerin neşrinde eserlerin orijinal diline bağlı kalınmış, ancak bu metinleri anlamakta zorluk yaşayan okuyucular için sayfa altında kelimelerin anlamları verilmiştir. Bu noktada çok aşırıya gidilmemiş, cümlelerin anlaşılabilirliğinin varsayıldığı durumlarda kelimelerin açıklamasına lüzum görülmemiştir. Tabii bu “anlaşılma” hususu izafidir; bu yüzden ortalama bir üniversite öğrencisinin kelime dağarcığı göz önünde bulundurularak hareket edilmeye çalışılmıştır. Kelimelerin anlamları verilirken metnin içinde kazandığı anlama dikkat edilmiş, bütün sözlük anlamlarının verilmesine gerek görülmemiştir. Ayrıca aynı kelime her geçtiği yerde açıklanmamış, ancak okuyucunun kelimeyle

ilk kez karşılaştığı sayfadan uzaklaştığında kelimenin anlamı yeniden verilmiştir. Bu uzaklaşma aralığı ise aşağı yukarı sekiz on sayfa civarında düşünülmüştür.

Osmanlıca metinlerin yeni alfabeye aktarılmasında Türkiye’de yerleşmiş bir imla ne yazık ki yoktur. Bu hususta bir birlik sağlamak amacıyla bu külliyat neşrinde Türk Dil Kurumu’nun *Yazım Kılavuzu* esas alınmıştır. Günümüzde yaşayan veya Türk Dil Kurumu’nun *Güncel Türkçe Sözlük*’ünde bulunan kelimeler için bu kılavuza uyulmuştur. Diğer kelimelerin yazımında ise okuyucunun kelimeyi doğru okuyabilmesi, kelimenin başka kelimelerle karıştırılmasının önüne geçilmesi gibi –esasinda çok da somut olmayan– ölçüler tayin edilmeye ve bunlara uyulmaya çalışılmıştır. Kelimeleri mümkün oldukça uzatma, inceltme veya kesme işaretlerine başvurmaksızın yazılması amaçlanmış, böylece güncel, başka deyişle günümüz Türkçesinin imlasına uygun metinler oluşturulmak istenmiştir. İnceltme ve uzatma işaretleri kelimelerin doğru telaffuzu için gerekli olduğu durumlarda (kâtip, mükâfat vb.) veya başka bir kelimeyle karıştırılma ihtimali bulunduğunda (hala/hâlâ vb.) kullanılmıştır. Eski yazıdaki “ayn” harfi de kelimenin başka bir kelimeyle karışmasının veya doğru telaffuzu sağlamanın gerektiği durumlarda (‘) işareti ile (istib’ad, ta’zib vb.) gösterilmiştir.

Metinler yeni yazıya aktarılırken Batı dillerine ait özel isimler orijinal imlalarıyla yazılmıştır. Ancak Napolyon vb. kişi adları ile birçok şehir adında ise Türkçedeki yerleşik imlaya uyulmuştur.

Bu külliyat yayınının önemli bir özelliği de, romanlar da dâhil olmak üzere, her cildin sonunda bir indekse yer verilmiş olmasıdır. Bu indeksin bu eserler üzerinde çalışacak araştırmacılara yararlı olacağını düşünüyoruz.

Son yıllarda yeniden edebiyat kamuoyunun gündemine giren, eserleri üzerinde yeni çalışmalar yapılan ve âdeta bir çeşit yeniden doğuş yaşayan Ahmet Mithat Efendi’nin, bu külliyat ya-

yınıyla daha geniş bir araştırmacı ve okuyucu kesiminin ilgisine mazhar olacağını umuyoruz. Ahmet Mithat Efendi bu ilgiyi hak eden bir yazardır.

DERGÂH YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

- 13 Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi Hakkında
- 17 Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi
- 21 **BİRİNCİ KISIM: TEMHİDAT**
- 23 Mebhas 1: Bu Temhidata Ne Lüzum Vardır?
- 28 Mebhas 2: Söyleyen ve Söylenen
- 31 Mebhas 3: Hikmet ve Hakîm
- 37 Mebhas 4: Schopenhauer'in Kendisi
- 42 Mebhas 5: Avrupa'nın Dinsizliği Neden İbarettir?
- 47 **İKİNCİ KISIM: MESAİB-İ DÜNYEVİYE**
- 49 Mebhas 1: Müspet Olan Ancak İstirapmış
- 56 Mebhas 2: Sade Huzur Mümkün müdür?
- 63 Mebhas 3: Dünya Bir Cennet mi ya Cehennem mi?
- 70 Mebhas 4: Dünyaya Gelmeli mi, Gelmemeli miydi?
- 78 Mebhas 5: Meselenin Bizcesi
- 85 Dizin

SCHOPENHAUER'İN HİKMET-İ CEDİDESİ HAKKINDA

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ilk modern roman ve öykü örneklerini kaleme alan Ahmet Mithat, bugün edebiyat tarihlerinde modern edebiyatın kurucu figürleri arasındaki yerini esas olarak çok sayıda ve değişik türdeki kurmaca eserleriyle elde etmiştir. Ancak Ahmet Mithat sadece öykü ve roman yazmamış; tarih, felsefe, adab-ı muaşeret, çocuk terbiyesi, eğitim, din gibi konularda yazdığı makaleleri ve kitaplarıyla dönemin ansiklopedist entelektüelinin en üretken örneklerinden biri olmuştur. Bu entelektüel yaklaşımın tezahürü olarak, Ahmet Mithat'ın 200'ü aşkın eserden oluşan külliyyatına baktığımızda uzmanı olmasa da birbirinden çok farklı konularda kalem oynatabildiğini, görüş bildirdiğini, aydınlatmacı bir tavırla karşısına çıkan her yeni meseleyi okurlarıyla paylaştığını görürüz. Her fırsatta okuruyla paylaşma, okurunu aydınlatma arzusunu dile getiren, bunu bir görev bildiğini ifade eden yazar, bu arzuyla dönemin, Avrupa'da, özellikle Fransa'da etkili olmuş filozoflarından Schopenhauer'in felsefesi hakkında bir eleştiri kaleme almıştır.

1887 yılında kitap olarak yayımladığı bu eserinin başında, daha önce adını duymakla beraber kendisinden “budala” diye söz edilen düşünüre pek de ilgi göstermediğini itiraf eden Ahmet Mithat, çok değer verdiği Şehremaneti Celilesi mektupçusu Nazım Bey'in kendisine hediye etmiş olduğu Fransızca bir kitap dolayısıyla Schopenhauer hakkında yazmaya karar verir. Her ne kadar Nazım Bey'in fikrine çok güvense de kitabı okudukça zaman zaman kahkahalarla güldüğünü, zaman zaman gazaba geldiğini söyler. Kendisini hem eğlendiren hem de öfkeliendiren Schopenhauer'in görüşlerini okurlarına aktarmayı, daha doğrusu bu görüşleri eleştirerek karşı bir savunu geliştirmeyi görev bilir. Ancak Ahmet Mithat oldukça sert bir eleştiri niteliğindeki eserini

yazarken doğrudan Schopenhauer'in kendi eserlerine dayanmaz; tek kaynağı Nazım Bey'in vermiş olduğu Schopenhauer hakkındaki kitaptır.¹ Bu kitabın da yine doğrudan bir Schopenhauer tercümesi olmadığını, düşünürün çeşitli kitaplarından alıntılarla oluşturulduğunu, Avrupa'nın bu yeni düşünürünün felsefesinin özeti olduğunu kendisi söyler: "Biliyorsun ya, verdiğin şey Avrupa'nın hükema-yı cedidesinden Schopenhauer'in hülâsa-i hikemiyatıydı". Ahmet Mithat buradaki alıntılardan ve görüşlerden yaptığı aktarımları kendi eleştirisi ile birleştirmiştir.

Ahmet Mithat, eserine önsöz olmak üzere Nazım Bey'e hitaben yazdığı bir mektupla başlar. Bu mektupta alışageldiğimiz üslubuyla önce eseri yazım sürecini, yazmaya nasıl karar verdiğini uzun uzun anlatır. Sonunda da ne anladığını sanki Nazım Bey ona sormuş da o da cevap veriyormuş gibi anlatacağını söyleyerek "Temhidat" adlı ilk bölüme geçer. Bu mektupla başlayan sohbet yapısı, yazarın gerek kurmaca eserlerinde, gerekse diğer kitaplarında sıklıkla karşımıza çıkan bir yapıdır ve aslında kurmaca olmayan *Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi* gibi eserleri kurmacaya yaklaştırır.

Bir nevi giriş, açıklama olarak düşünebileceğimiz "Temhidat" kısmında yazar evvela Schopenhauer'in hayatını, kişilik özelliklerini kaynak kitabına dayandırarak anlatır. Ancak diğer bölümlerde olduğu gibi, hayatın ve karakterin anlatıldığı bu bölümde de sadece özetleyici, aktarıcı bir anlatıma başvurulmaz. Her satır Ahmet Mithat'ın Schopenhauer'in yapıp ettiklerine, davranışlarına dair yorumlarıyla biçimlenir. Alaycı ve eleştirel üslubu bu bölümü de sade bir biyografik giriş olmaktan uzaklaştırır. Schopenhauer'in hayatı ve kişiliği ile eserlerinde ileri sürdüğü

¹ Ali Utku ve Erdoğan Erbay yaptıkları inceleme sonunda bu kitabın Jean Bourdeau (1848-1928) tarafından Schopenhauer'den parçalarla oluşturulmuş ve 1880'de yayımlanmış *Pensées et fragments* olduğunu belirtirler. Bkz. *Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi*, (Haz. Erdoğan Erbay- Ali Utku). Çizgi Yayınevi, Konya, 2013.

görüşleri arasındaki çelişkilere yapılan vurgu Ahmet Mithat'ın düşünürü her yönüyle eleştireceğinin ilk işaretleridir.

Bundan sonraki bölüm “Mesaib-i Dünyeviye” başlığıyla doğrudan Schopenhauer'in eserlerini ve görüşlerini odağa alır. Ahmet Mithat, kitabın başından beri Schopenhauer'in “kötümser” dünya görüşünü şiddetle eleştireceğinin işaretlerini vermiş ve bu bölümde düşünürün dünyaya dair kötümserliğine İslâm'ın “iyimser” bakışıyla karşılık vermiştir. Yazar, Schopenhauer'in dünyayı acı ve ıstırap yeri olarak gören felsefesini çeşitli sorular etrafında kaynak kitaptan aktardığı Schopenhauer alıntılarıyla ortaya koyar. Her bir alıntının ardından alaycı tonunu kaybetmeden, okuyucuyla sohbet eden üslubuyla ileri sürülen fikirlerin altını oymaya çalışır. Bu eleştirilerde Ahmet Mithat'ın temel dayanağı İslâmiyet ve İslâm felsefesidir. Hatta denilebilir ki Schopenhauer'in önermelerini tartışmak yerine bu önermelerden hareketle İslâmiyetle biçimlenen kendi dünya görüşünü, hayat düsturlarını ortaya koymuştur.

Bu anlamda tipik bir Ahmet Mithat metnine dönüşen *Hikmet-i Cedide*, bir yandan çağının bu önemli felsefecisi hakkında Osmanlı'da yazılan ilk kitap olmuş diğer yandan aşına olduğumuz Ahmet Mithat üslubuyla, aslında Batılı bir düşünürün eleştirilmesi üzerinden İslâmiyet'le biçimlenen bir dünya görüşünün ve yaşam biçiminin ya da İslâmiyet'le çatışmayan bir modernlik anlayışının savunusu haline gelmiştir.

ZEYNEP UYSAL

SCHOPENHAUER'İN HİKMET-İ CEDİDESİ¹

Müellif tarafından Şehremanet-i Celilesi Mektupçusu saadetli Nazım Beyefendi Hazretlerine yazılan mektup mukaddime² makamına kaim³ olmak üzere ber-vech-i ati⁴ aynen dercolunuyor⁵:

Oğlum, Nazımım!

Hikmet-i cedide ile iştigalini bana haber verdikleri zaman memnun olmuşum. Hele Büchner* gibi bazı eazımın⁶ hikmet düsturlarından güzel bir muktebesat⁷ vücuda getirdiğini sen kendin söylediğin zaman seni ne kadar teşvik etmiş olduğumu dahi elbette derhatır eylersin. Hakikat! Keşfiyat⁸ ve ihtiraatın⁹ kâffesi¹⁰ eskiden mevcut olanlara nisbetle ekmel¹¹ ve etemm¹² şeyler oldukları gibi, hikmetin dahi elbette yenisi eskisinden etemm ve ekmel olması iktiza¹³ edeceğinden, bu iştigalin ve bilhassa ettiğin iktibasatın¹⁴ ne kadar nafi¹⁵ olacağı dahi tafsile muhtaç olmamak lâzım gelir. Şu kadar ki biz, yani Müslümanlar pek mükemmel bir hikmete malik olduğumuzdan, bize hikmet beğendirmek biraz müşkül olacağı dahi hiçbir zaman benim hatırımdan çıkmış şeyler değildir. Binaenaleyh beğendiğin hikmetlerin ne gibi şeyler olacağını görmek merakında idim.

Vakta ki geçen gün lokantada taam¹⁶ ederken elime bir cilt tutuşturdun, bu merakım derhâl teceddüt¹⁷ eyledi. Biliyorsun ya, ver-

1 hikmet-i cedide: yeni hikmet, felsefe 2 mukaddime: önsöz 3 kaim [ol-]: {yerine} geçmek 4 ber-vech-i ati: aşağıdaki gibi 5 derc [ol-]: yer vermek 6 eazım: ileri gelenler; büyükler 7 muktebesat: iktibaslar; aktarmalar 8 keşfiyat: keşifler 9 ihtiraat: buluşlar 10 kâffe: hep; bütün 11 ekmel: daha mükemmel 12 etemm: daha tam 13 iktiza [et-]: gerekmek 14 iktibasat: aktarmalar 15 nafi: faydalı 16 taam [et-]: yemek yemek 17 teceddüt [et-]: yenilenmek

* Friedrich Karl Christian Ludwig Louis Büchner: 1824-1899 yılları arasında yaşamış maddeci Alman düşünürü. **Kraft und Stoff** adlı eseri Baha Tevfik tarafından 1911 yılında Türkçeye çevrilmiştir. [h.n.]

diğın şey Avrupa'nın hükema-yı cedidesinden¹ Schopenhauer'in hülâsa-i hikemiyatıydı².

Ben bu zatın ismini evvel dahi işitmiştim. Hatta ismini gördüğüm eser kendisinin lehinde olmayıp Schopenhauer'i hükema sıfatında görünür budala olmak üzere hükmelediğinden, böyle bir muahezeye³ duçar olmuş bulunan zatın mütalaa-i âsârıyla⁴ iştigali taziyi'-i evkat⁵ addeylemiştim. Fikrimin doğrusunu sorarsan itiraf ederim ki, hikmet denilen şey, yaş deri gibi hangi tarafa çeksen uzanacağı ve o bapta ne kadar söz söylemiş olsan bitip tükenmeyeceği cihetle zaten feylesofinin⁶ birçok evhamından⁷ hoşlanmadığım hâlde, sanatım yazıcılık olmak hasebiyle bu yoldaki âsârı hoşlanmaya hoşlanmaya okumaya mecbur oluyordum da bir de budala diye tavsif olunan⁸ bir Schopenhauer görünce onu okumak bilküllüye⁹ beyhude olacağını hükmeylemiştim.

Evet! Diyebilirsin ki, “Bir kere görmeli, tetkik etmeli de sonra hüküm vermeli. Ve illâ¹⁰ alel-amyâ¹¹ hüküm vermek muvafık-ı akıl ve hikmet¹² değildir”.

Böyledir oğlum. Ama bu söz, israf etmek için bol bol vakitleri olanlar hakkında böyledir. Bir de beni düşün ki, ben her gün sütunlar dolusu yazmaya ve bunları yazmak için dahi sayfalar, ciltler dolusu okumaya mecburum. Bilahere¹³ yazmayacak olduktan sonra bir şeyi okumak benim için nev'-umma¹⁴ zaman kaybetmiş olmak demektir. İşte bunun içindir ki, Schopenhauer'e zaman sarf etmeye şimdiye kadar lüzum görmemiştim.

Fakat “Schopenhauer” diye, ismi bile kulağa hoş gelmeyen bir hakîmi¹⁵ senin intihap¹⁶ etmiş olduğunu görünce ve kitabını senin

1 hükema-yı cedide: yeni düşünürler 2 hülâsa-i hikemiyat: felsefenin özeti 3 muaheze: eleştiri 4 mütalaa-i âsâr: eserlerin okunması, incelenmesi 5 taziyi'-i evkat: vakit kaybı 6 feylesofi: felsefe 7 evham: kuruntu; zan; varsayım 8 tavsif (ol-): vasıflandırılmak; sınıflandırmak 9 bilküllüye: tamamen; bütünüyle 10 ve illâ: aksi takdirde; yoksa 11 alel-amyâ: körü körüne 12 muvafık-ı akıl ve hikmet: akla ve bilime uygun 13 bilahere: sonra 14 nev'-umma: bir bakıma; âdeta 15 hakîm: hikmet sahibi; filozof 16 intihap (et-): seçmek

elinden alınca nazarım başkalaştı. Hüsn-i intihabına¹ ve kudret-i temyizine² pek ziyade itimadım olduğu cihetle, Schopenhauer'ı bana senin "prezante"³ edişin onun dahi ehemmiyetini arttırdı. Aldığım kitabı okumaya başladım.

Bir de ilk sayfalarında bu zatın yeni bir hikmet esasının vâzı'ı⁴ olduğunu görürsem ben ne hâle gelirim? "Çok şey! Schopenhauer yeni bir hikmet vâzı'ı olsun da yine budalalıkla itham edilsin! Bu kadar mühim bir zatın vücudunu ve esas-ı hikmetini sevgili karilerime⁵ ihbar etmek vazifem iken, şimdiye kadar o vazifede kusur etmişim!" diye sayfaları gözlerimle yercesine okumaya başladım.

Okuyorum! Lâyenkatı⁶ okuyorum! Hem de zihnimi muhakemat cihetine asla sevk etmeyerek yalnız bir "Bakalım ne demiş! Daha ne demiş!" diye bir düziye okuyorum ki, o gün vapurda Beykoz'a gelirken ve o gece hanemde saat altı buçuğa* kadar 225 sayfalık cildi yutarcasına okuyup bitirmişim.

"Ne anladın?" diye mi sordun? Ne anladığımı anlatmak bir nevi muhakeme demek olur. Ben ise, muhakeme ederek okumadığımı söylemiştim. Binaenaleyh ne anladığımı sana söylemek ve hatta kendi nazarımda dahi tayin etmek için Mösyö Schopenhauer'ı bir daha okumaya mecbur oldum.

Bu ikinci mütalaa üç gün devam eyledi. Fakat mütalaa ederken beni görmüş olsaydın mutlaka çıldırmış zannederdin. Şimdi bir bahsi okurken kahkahalarla gülerim, müteakiben⁷ diğer bahiste bana öyle bir gazap gelir ki, elimdeki kitabı paralayacağım zannedersin. Bin yerinde kendi kendime "Ah Nazım! Yanımda olsan da sana şu satırları gösterip mütalaamı da beyan etsem" derim. Hem de bu sözleri açık göz ile sayıklamak kabilinden olarak cehren⁸ söylerim. Hâlimi gören kadınlar şaşarak, "Canım sana ne

1 hüsn-i intihap: iyi seçim 2 kudret-i temyiz: ayırma gücü 3 prezante (et-): sunmak; tanıtmak 4 vâzı: kurucu 5 kari: okur 6 lâyenkatı: aralıksız 7 müteakiben: ardı sıra; ardından 8 cehren: açıktan; alenen

* Alaturka saat sistemine göre güneşin batışından altı buçuk saat sonrası kastedilmektedir. (h.n.)

oldu? Aklını mı bozuyorsun?” derler. Onlara hiç cevap vermem. Yine kâh kızarak, kâh gülerek mütalaamda devam ederim. İşte bu ikinci mütalaadan sonra ne anladığımı sor ki, söyleyeyim. Haydi sen sormuş ol. İşte ben de söylüyorum:

BİRİNCİ KISIM **TEMHİDAT'**

1 temhidat: açıklama: giriş yapma: özür beyanı

MEBAHİS'

Bu Temhidata Ne Lüzum Vardır?

Söyleyen ve Söylenen

Hikmet ve Hakîm

Schopenhauer'in Kendisi

Avrupa'nın Dinsizliği Neden İbarettir?

MEBHAS' 1

BU TEMHİDATA NE LÜZUM VARDIR?

Nazım'ın bize vermiş olduğu cildin gerek kendisi ve gerek sair birçok erbab-ı mütalaa² tarafından nüshaları mütalaa edilmiş olacağı cihetle hepsine malum olmuştur ki, bu cilt Schopenhauer'ın âsârından birisini düz-düziye tercüme gibi bir şey olmayıp belki bazı esaslı maddeler üzerine hakîm-i muma-ileyhin³ mütalaatı neden ibaret olduğu gösterilmek için birçok âsârından iktibas suretiyle tertip olunmuştur. Bu hâlde hatırlara gelir ki, biz dahi kitabı baş tarafından başlayarak okuduğumuz gibi hatırıma gelen şeyleri de öylece yazıp gidiverelim. Hele bu suretle vücuda gelecek bir eseri aksam-ı tabiiyesine⁴ taksim eylediğimiz sırada kısım-ı evvel olarak şöyle birtakım temhidata bizim görmüş olduğumuz lüzumu, pek çok kimselerin görememesi veya görse bile derecesini takdir ve tatbik edememesi muhtemelâtan⁵ olmakla bu temhidata görülen lüzumun şerh ve izahı bizce maksad-ı evvel itibar olunmuştur.

Feylesofi, yani hikmet zihn-i beşerin⁶ bir nevi pusulasıdır ki, herhangi mebhas ve meselede olursa olsun insanın peyda edeceği en doğru hüküm, feylesofinin delaletiyle⁷ tahakkuk⁸ edecektir. Feylesofi en kadim şeylerdendir. Hatta zihn-i beşer ne zaman tefekküre⁹ başlamışsa feylesofinin dahi o zaman esası kurulmuş olduğu hükmedilebilir. Tedvini¹⁰ vakıa¹¹ ondan sonra ise de, tettebbuat-ı tarihiyeden¹² istidlal¹³ olunacağı üzere ulûm meyanında tedvince dahi cümleye takaddüm¹⁴ eden feylesofi

1 mebhas: kısım; bahis: mesele 2 erbab-ı mütalaa: okuyucular 3 hakîm-i muma-ileyh: adı geçen filozof, düşünür 4 aksam-ı tabiiye: olması gereken bölümler 5 muhtemelât: ihtimal dâhilinde 6 zihn-i beşer: insan zihni 7 delalet: yol gösterme; kılavuzluk 8 tahakkuk (et-): gerçekleşmek 9 tefekkür: düşünme 10 tedvin: düzenleme; tasnif etme 11 vakıa: gerçeği 12 tettebbuat-ı tarihiye: tarihî araştırmalar 13 istidlal (olun-): anlaşılma 14 takaddüm (et-): ileri geçmek

olmuştur. Hiçbir asırda feylesofi ehemmiyet-i lâyıkasından¹ düşmüş olmayıp her dine, her mezhebe, her mesleğe girmiş ve yahut kendi iddiasına göre bunların kâffesini ihata² eylemiştir. Âsâr-ı cedide için artık yeniden edyan³ zuhuru⁴ imkânı bilküllüye kalkmış olduğu hâlde bile yeniden yeniye feylesofi mesaliki⁵ zuhurunun tarîki kapanamamış ve bilakis asırlar yenilendikçe bu tarîk tevessü⁶ ede ede asrımızda hemen herkes bir feylesof kesilmiştir.

İmdi filan yerde şöyle bir feylesof türediğine ve şu yolda bir meslek-i cedid-i hikmet keşfettiğine dair alınan haber üzerine, nazar-ı ehemmiyetin derhâl o cihete dönmemesi kabil olmayıp bu ne kadar kabil değilse hikmet namına ortaya konulan mütalaatın da kâffesi ayn-ı hakikat⁷ olmak üzere kabul olunamaması o kadar ve hatta ondan pek çok ziyade, âdeti katiyen kabil olduğundan, bu bapta kabiliyet ve adem-i kabiliyeti⁸ muvazene⁹ için insanın mahiyet-i hikmete az çok vukufuyla¹⁰ bir kudret-i temyiz¹¹ peyda etmiş bulunması lâzım gelir.

Bu lüzumu bihakkın¹² görmek ve anlamak için düşünmelidir ki, herkesin her şey hakkında kendiliğince bir kanaati bulunarak yeni göreceği meslek-i hikmet ise onun kanaat-gerdesi¹³ olan şeyi tadil¹⁴ edebilmek mümkünattandır. Ya bade't-tadil¹⁵ hâsıl olacak suret-i kanaati evvelkiye nisbetle fi-nefsi'l-emr¹⁶ müreccah¹⁷ görülemeyecek bir şey olursa? O zaman yeni meslek-i hikmeti görmüş olduğuna da olacağına da insanın nedamet¹⁸ getirmesi zaruret hükmünü almaz mı?

Bazı kere vaki olur ki, insanda kendiliğince kanaat etmiş olduğu

1 ehemmiyet-i lâyika: layık olduğu önem 2 ihata (eyle-): kuşatmak 3 edyan: dinler 4 zuhur: görünme; meydana çıkma 5 mesalik: meslekler; tutulan yollar 6 tevessü (et-): genişlemek; yayılmak 7 ayn-ı hakikat: gerçeğin kendisi 8 kabiliyet ve adem-i kabiliyet: olabilirlik ve olamazlık 9 muvazene: ölçme 10 vukuf: bir şeyi bilme; öğrenmiş olma 11 kudret-i temyiz: seçme, yargılama gücü 12 bihakkın: hak-kıyla 13 kanaat-gerde: kanaat edilen (şey, durum) 14 tadil (et-): düzeltmek 15 bade't-tadil: düzelttikten sonra 16 fi-nefsi'l-emr: konu hakkında 17 müreccah: tercih edilen 18 nedamet: pişmanlık

şey hakikaten ayn-ı butlan¹ olup muahharen² kendisine ilka³ edilen şey ayn-ı hakikat idiği tahakkuk eylediği hâlde bile o adamda yine azîm⁴ bir fikr-i nedamet peyda olur. Bunun en parlak misali olmak üzere vaktiyle bir mecmuada okumuş olduğumuz fıkranın hülâsasını arz edelim.

Cizvitlerden birisi Hindistan’a gidip Brahmanlardan birisiyle mübahaseye tutuşmuş. Brahman cana kıymamak için et asla yemediğini irad⁵ eylermiş. Cizvit bunun muhal⁶ olduğunu davaya girişmiş. Brahman şu ikrarı⁷ verdiği günden beri, şu kadar sene geçmiş olduğu hâlde hiçbir cana kıymadığını ve ağzına mevadd-ı hayvaniyeden⁸ bir şey girmediğini bir tavr-ı musırrane⁹ ile beyan edince Cizvit, “Su dahi içmedin mi?” سوالini bi’l-irad¹⁰ Brahman tarafından cevap-ı tasdik aldıktan sonra bir hurdebin¹¹ çıkarıp altına bir damla su koymuş ve Brahman’a o suya bakmasını teklif etmiş. Brahman suya bakıp da içinde ne kadar acayip mahlûkat olduğunu görünce su içmek dahi bu zi-ruhları¹² bel’¹³ demek olduğunu anlayarak mağlup olmuş. Bu mucizkârâne¹⁴ aleti bir güzelce temaşa etmek için Cizvit’ten isteyerek eline aldıktan sonra kemal-i tehevürle¹⁵ yere çarptığı gibi parça parça etmiş ve demiş ki: “Allah senin belânı versin ey alet! Beni bunca senedir bağlanmış olduğum iman ve itikadımda tahtie¹⁶ ederek caydırdın. Ömrümün heba olduğunu gösterdin!”

Vakıa biçare Brahman vâkıf bir adam olsaydı Cizvit’e “Siz dahi perhiz-i kebirinizde¹⁷ lahmı¹⁸ katiyen haram ediyorsunuz. Fakat suyu içiyorsunuz. Bu hâlde sizin tahriminiz¹⁹ dahi hükümsüz kalıyor” yollu bir mukabelede bulunabilirdi. Ancak cehli hasebiyle bu mukabelede bulunamamış.

1 ayn-ı butlan: yansıyan ta kendisi 2 muahharen: sonradan 3 ilka (et-): koymak: bırakmak 4 azîm: büyük 5 irad (eyle-): söylemek 6 muhal: imkânsız 7 ikrar: karar: söz 8 mevadd-ı hayvaniye: hayvansal ürünler 9 tavr-ı musırrane: ısrarlı tavr 10 bi’l-irad: ileriye sürerek 11 hurdebin: mikroskop 12 zi-ruh: canlı 13 bel’: emme: yutma 14 mucizkârâne: mucize gösteren 15 kemal-i tehevür: büyük öfke 16 tahtie (et-): yanıltmak: hatalı göstermek 17 perhiz-i kebir: büyük perhiz 18 lahm: et 19 tahrîm: haram kılma

Şimdi Brahman'ın hayvan öldürmemek maksad-ı merhametkârısı ile lahmıdan imtina derecesindeki riyazeti¹ vakıa bir butlandır². Vakıa hurdebinin kendisine gösterdiği hakikat, o butlan ile kıyas kabul edemeyecek hakayık-ı fenniyedendir³. Ama bu hâl, biçare adamcağızı bir ömür müddetince bağlanmış ve füyuzatına⁴ nail olacağı ümidini katileştirmiş olduğu imanından cüda⁵ eylediği için böyle hurdebini paralarcasına mucib-i ye's⁶ olması şayan-ı muaheze⁷ midir?

Demek oluyor ki, insan yeniden bir hikmet görecektir olursa, evvela bir kudret-i temyiziyesi bulunmalı da ona göre o hikmet-i cedideyi bi'l-intikad⁸ telakkietmelidir. Ve illâ yenisi eskisine müreccah olamamak suretiyle nedametini dahi Brahman'da görülen nedametten daha büyük ve daha doğru olması mümkün olabilir.

Hele şu zamanlarda gençlerimizden birçoğu hikemiyat-ı cedi-deye rağbette karanlığa saldırırcasına bir savlet⁹ gösteriyorlar ki, kendilerinde matlubumuz¹⁰ olan kudret-i temyiz hâsıl olup da bu hikmetlere rağbetinin dahi ondan sonra husule gelmiş olduğuna emniyet edebilsek mucib-i memnuniyet¹¹ olabilirse de tahsil programları zaten malumumuz olup hususi mütalaa için yaşlarının ne kadar müsait olabileceği dahi meydanda idiğinden o kudret-i temyizin kendilerinde mevcudiyeti bittabi meşku¹² olur. Hâl böyle olunca “Fılan hakîm şu mütalaada imiş” diye gencimizin o mütalaayı bir akide-i esasiye olmak üzere kabul edivermesi ne büyük tehlike hükmünü alır?

Düşünmelidir ki, feylesofinin bir büyük kısmı mebd¹³ ve mead¹⁴ ve hilkatteki¹⁵ hikmet gibi insanı bu âlemdeyken avalim-i saireden¹⁶ ümitvar veyahut meys¹⁷ edecek şeylerden ibarettir.

1 riyazet: perhiz 2 butlan: yanlış 3 hakayık-ı fenniye: bilimsel gerçekler 4 füyuzat: bereketler; ödüller 5 cüda (eyle-): ayırmak 6 mucib-i ye's (ol-): üzölmek 7 şayan-ı muaheze: azarlamaya, eleştiriyeye layık 8 bi'l-intikad: eleştirirerek 9 savlet: ani ve şiddetli atılış 10 matlub: istek 11 mucib-i memnuniyet: memnuniyet verici 12 meşku: şüpheli 13 mebd: başlangıç 14 mead: son 15 hilkat: yaratılış 16 avalim-i saire: diğer âlemler, dünyalar 17 meys (et-): kederlendirmek; ümidini kırmak

Demek oluyor ki, bir zehr-i hikmet insanı tesmim¹ edecek olursa, yalnız bu âlemdeki hayatını mahvetmiş olmakla kalmıyor, hayat-ı ebedisini dahi mahvetmiş olması mümkün görülüyor.

Binaen-alâ-zalîk², Schopenhauer gibi Avrupaca bir meslek-i cedid-i hikmet reisi addolunan zatın hülâsa-i hikemiyatını intikada girişmezden evvel, karilerimizin³ tenvir-i enzarı⁴ için bazı temhidata bir lüzum-ı kati tahakkuk eyliyor.

1 tesmim (et-): zehirlemek 2 binaen alâ-zalîk: bundan dolayı 3 kari: okur 4 tenvir-i enzar: bakışların aydınlatılması

MEBHAS 2

SÖYLEYEN VE SÖYLENEN

Biz şimdiye kadar “Söyleyene bakma! Söylediğine bak” hükmüne kanaat etmiştik. Bunun Arapçası dahi galiba “*Lâ tenzur ilâ men kâle, venzur ilâ mâ-kâle*” suretindeydi. Yanlışımız varsa musahhihü'l-hatayâ¹ El-Hac İbrahim Efendi Hocamız tashihine himmet buyururlar. Vakıa kocakarılar dahi “Söyleyene bakma, söyletene bak” derlerse de onlar çocuklar ağzından çıkan bazı sözlerde gaipten haber çeşnisi hisseyledikleri için böyle söylemişlerdir. Biz ise “Gaibi Allah'tan başka kimse bilmez” hükmüne asla çözülmemek üzere bel bağlamış olduğumuzdan öyle kocakarı lakırdılarına değil a, suret-i zahirede² erkek ve pek çok şeye vâkıf oldukları iddiasında bulundukları hâlde, bu misilli garaib-i itikad ve acaib-i iddialarından³ dolayı bizce kocakarılarından farkı hiç hükmünde bulunan ricalin⁴ dahi sözleri on para etmez.

Hâsılı biz söyleyene bakmayıp söylenene bakmak hikmetindeydik. Vakıa bir hüküm daha vardır ki, o da:

Kelâmından olur malum kişinin kendi miktarı

suretinde nazmedilmiştir. Bu hüküm bizim kabul etmiş olduğumuz hikmete pek de tatbik olunamayarak bir insanın miktarı kelâmından malum olacak olursa o hâlde söyleyene bakmayıp yalnız söylediğine bakmak dahi hükümsüz kalacağı ve kendi miktarı kelâmından malum olunca kelâmından maada kendisine dahi bakılmış olacağı derkâr ise de Schopenhauer'i mütalaa edince ilk kabul etmiş olduğumuz hikmet geride kaldıktan maada, şu ikinci hikmet dahi bilkülliye baid⁵ kalmasıyla nazar-ı

¹ musahhihü'l-hatayâ: hataları düzelten ² suret-i zahire: görünüş ³ garaib-i itikad ve acaib-i iddia: tuhaf ve acayip inanç ve iddialar ⁴ rical: erkekler ⁵ baid: uzak

ehemmiyetimiz açıldıkça açılmaya başladı.

Acaba Schopenhauer'ın gerçekten bir hikmet-i cedide müessisi¹ olduğu nazarımızda katiyen tahakkuk mu eyledi?

Acele etmeyelim.

Size bir söz söylemişler. Siz dahi o sözü beğenmişsiniz. Ama o söz hakikaten doğru ve mahz-ı hikmet² olduğu bahsin haricinde olarak o sözü siz kendiniz beğenmişsiniz. Beğendiğiniz sözün hükmünü de tutacak değil misiniz? Tutmayacak olsanız beğenmiş olmaklığınız abes olur. Ya o sözün sahibi fiilen bilküllüye sözünün hilâfında ise?

“Sen ona ne bakıyorsun? Sözü doğru ya! Ona bak” dersiniz ama, size cevaben deniliyor ki: “Eğer sözün doğru olduğuna söz sahibinin kendisi de katiyen kail olsaydı, kendi sözünü kendisi tutardı. Mademki tutmuyor, demek oluyor ki, kendi sözünü kendisi beğenip tasvip etmiyor. Derhâl benim o sözü beğenmiş olmaklığım bir hata olabilir. O hata dahi ya benim fetanetimin³ killetinden⁴ veyahut kailin safsata ve mugalatadaki maharetinden neşet eyleyebilir.”

Hele kişinin kendi miktarı kelâmından malum olmak lâzım gelirse, meselâ “Açlık, tokluktan hayırlıdır” diyen adamın ehl-i riyazetten⁵ olmasını tasavvur edersiniz. Bir de o adamın oburluktan, mide fesadından mustarip olduğunu görünce anlarsınız ki, bu sözü söyleyen kişinin kendi miktarı sözünden anlaşılamamıştır.

Şu mukaddimeyi bastan⁶ maksat, Schopenhauer'ın evvel-bevvel kelâmından kendi miktarı anlaşılamayan kişilerden olduğu ve yalnız söylediğine bakarak söyleyene bakılmamak hükmüne ittiba⁷ edilecek zevattan dahi olmadığı kaziyesidir⁸.

1 müessis: kurucu; tesis eden 2 mahz-ı hikmet: gerçek bilgelik 3 fetanet: kavrayış 4 killet: azlık 5 ehl-i riyazet: yemeden içmeden ibadet ve ilimle uğraşanlar 6 bast: genişlemek; açmak 7 ittiba' [et-]: tâbi olmak; uymak 8 kaziy: mesele

Schopenhauer ne demiş? İsabedi varsa neresinde, hatası varsa neresinde?..

O! Durunuz bakalım! Herif tek bir söz söylemiş değil ki! Neler söylemiş, ne cevahirler yumurtlamış! Hem de sözleri sihir gibi tesirli! Böyle mühim bir adamın sözlerini iraddan evvel kendisini size bir güzelce tanıtmak lâzımdır. Zira şimdiki hâlde iki sözceğiz ile tayin-i mahiyeti behemehal¹ lâzım gelirse “Bu adam kendisinden evvel gelmiş hükemadan hemen hiçbirisini beğenmediği ve kimseye beğendirmediği gibi kendisi diyar-ı ademe² tekerlendikten sonra ve hatta ilâ-gayrü’n-nihaye³ gelecek hükemayı beğenmek ihtimalini dahi selb etmek⁴ derecelerine varmıştır” diyeceğiz.

Sahih mi? Bu kadar iktidar ha?

Hep acele! Hep sabırsızlık!

¹ behemehal: mutlaka ² diyar-ı adem: yokluk dünyası; ölüm ³ ilâ-gayrü’n-nihaye: sonsuza kadar ⁴ selb (et-): ortadan kaldırmak

MEBHAS 3

HİKMET VE HAKİM

Hikmet denilen şeyin henüz katiyen muarref¹ olmadığını, bu mebhasta bed'-i kelâm² ittihaz³ edersek bize “Tarif olunamayan bir şey ile beyhude iştigal hamakat⁴ değil midir?” diyebilirsiniz. Hem de biz bu sözünüzü külliyyen reddedemeyip deriz ki: “Ne yapalım? Bu iştigalde binlerce adamlar hem de en âkiler⁵ bulunmuşlardır. Hiçbirisi de meşgul olduğu şeyi katiyen tarif edememiş olduğundan iştigalât-ı vakıasını humkla⁶ ta'yib⁷ ederseniz cümlesi de ses çıkaramamaya mecbur olmalıdır!”

Mübalağa ediyoruz zannetmeyiniz. Hani ya bir ilim vardır ki, biz ona “hikmet” deriz, Avrupalılar dahi “feylesofi” derler. Ne bizim hikmetimiz ne de onların feylesofisi katiyen muarref değildir. İşte kamus! Bakınız “hikmet” hakkında ne diyor:

“El-hikmet. Ha'nın kesriyle⁸ adl ve ilm ve hilm⁹ ve nübüvvet¹⁰ ve Kur'an ve İncil'e itlâk¹¹ olunur. Müellifin *Basair*'de* beyanına göre *men' anî'l-fesâd ve men' li-kasdi'l-islâh*” manasından mehuzdur¹². Ulema tarif-i müteaddide ile tarif eylediler ve ekseri sıfat-ı ilâhiyeden olan hikmeti “*marifetü'l-eşya ve icadüha alâ gayeti'l-ahkâm ve'l-itkan*”**** unvanıyla ve hikmet-i insaniyeyi “*marifetü'l-*

1 muarref [ol-]: bilinmek; anlaşılmaq; tarif olunmak 2 bed'-i kelâm: sözün başlangıcı 3 ittihaz [et-]: kabullenmek 4 hamakat: ahmaklık; budalalık 5 âkil: akıllı 6 humk: ahmaklık 7 ta'yib [et-]: ayıplamak 8 kesr: kırmak; parçalamak 9 hilm: yumuşak huyluluk 10 nübüvvet: peygamberlik 11 itlâk [olun-]: ilişkili olmak; yüklenmek 12 mehuz: çıkarılmış; alınmış

* Basair: Mütercim Asım'ın Kamus-ı Osmani adıyla tercüme ettiği Arapça Kamusü'l-Muhit adlı sözlüğün yazarı Muhammed Mecdüddin Yakub Firûzâbâdî'nin bir diğer eseri. [e.n.]

** Men' anî'l-fesâd ve men' li-kasdi'l-islâh: “Fesada engel olma ve ıslah amacıyla yasaklama” anlamında Arapça ibare. [h.n.]

*** Marifetü'l-eşya ve icadüha alâ gayeti'l-ahkâm ve'l-itkan: “Eşyayı ve yaratılışını son derece iyi bilme” anlamında Arapça ibare. [h.n.]

mevcudat ve fi'lü'l-hayrat"¹ ibaresiyle tarif eylediler. Ve Tenzil-i Mübin'de² mezkûr olan hikmet, vech-i mezkûr³ üzere adl ve ilm ve hilm ve nübüvvet ve Kur'an ve İncil manalarına varittir⁴. Ve taat-ı Bari⁵ ve fıkıh ve din ve amel bi'd-din ve haşyet⁶ ve fehm⁷ ve vera⁸ ve takva ve akl ve kavı ve fiilde⁹ isabet ve tefekkür fi-emri'llâhi tealâ¹⁰ ve ittiba-ı emr¹¹ manalarına da müstameldir.¹²"

Şimdi bu sözlerin her birinden bir başka tarif çıkmaz mı? Bu kadar tarifat-ı mütehalife¹³ ile tarif olunan şey hiç de tarif olunmamış hükmünü almaz mı? Avrupaca bizim kamusun mukabili demek olan ansiklopedide dahi "feylesofi" kelimesinde herkesin bunu kendi nokta-i nazarlarınca bir başka surette tarif eyledikleri beyan olunduktan sonra Pythagoras'dan* başlayarak bugünkü hükemaya kadar birçoklarının ettikleri tarifler zikrolunuyor. Bunların cümlesini yazacak olsak söz uzar. Hem de uzanan sözden hiçbir hükm-i kati istihraç¹⁴ olunamaz. Binaenaleyh biz yalnız Pythagoras'ın tarifini irad edelim ki, ondan evvelki hükema "âkil" unvanını alırlarken Pythagoras "muhibb-i akl"¹⁵ manasına olan "feylesof" unvanına hasbe't-tevazu¹⁶ tenezzül etmiş ve bu unvanın ne demek olduğu kendisine sorulduktaki ber-vech-i ati¹⁷ bir de izahta bulunarak şu hâlde feylesofinin vâzı'larından¹⁸ addolunan bu zat feylesofinin ilk tarifini etmiş demektir. O tarif dahi şudur:

İnsanın hayatı yine o insana Yunanistan'ın umumi oyunları için hal-kın içtimaları¹⁹ gibi bir surette görünürdü. Birtakımları bu oyunlara metalarını²⁰ satmak veyahut meta satın almak ve sair birtakımları zafer taçları kazanmak ve birtakımı dahi yalnız temaşa etmek için

1 marifetü'l-mevcudat ve fi'lü'l-hayrat: varlığı bilmek ve hayırlı işler yapmak 2 Tenzil-i Mübin: indirildiği apaçık olan (Kur'an-ı Kerim) 3 vech-i mezkûr: zikredilme yönü 4 varit: geçerli; kullanılır 5 taat-ı Bari: Allah'ın emirlerine itaat etme 6 haşyet: Allah korkusu 7 fehm: kavrayış 8 vera: günahlardan çekinme 9 kavı ve fiil: söz ve davranış 10 tefekkür fi-emri'llâhi tealâ: Allah'ın emirlerini düşünme 11 ittiba-ı emr: emirlere uyma 12 müstamel: kullanılmış 13 tarifat-ı mütehalife: birbirine uymayan tarifler 14 istihraç (olun-): çıkarılmak 15 muhibb-i akl: akıl dostu 16 hasbe't-tevazu: tevazu gereğince 17 ber-vech-i ati aşağıdaki gibi 18 vâzı: kurucu 19 içtima: toplanma 20 meta: mal; eşya

* Pythagoras: MÖ 570-495 yılları arasında yaşamış olan İyonyalı filozof, matematikçi, Pisagor. (h.n.)

giderlerdi. Bunun gibi insanlar dahi bu hayata bir başka âlemden, bir başka tabiattan gelmişlercesine gelerek bazıları şan ve şeref ararlar. Bazıları maddeten servet ü sâ mân¹ arkasında koşarlar. Pek az bir miktarı dahi tabayi-i eşyayı² tettebbu³ ile temaşada bulunurlar. İşte bu miktar-ı kalil⁴ adamlar feylesoflardır.

Demek oluyor ki, feylesofi dahi tabayi-i eşyayı tetkik ve tettebbu-
dan ibaret olmak lâzım gelir ise de feylesofi hakikaten bundan
ibaret olmak lâzım gelince evvel-be-evvel fizik ile kimyanın
feylesofi olması iktiza eyler. Hâlbuki ne feylesofi bunlardan
ibarettir ne de bunlar feylesofiden hariçtirler.

Şarkta Garpta feylesofi yani hikmet için yapılmış olan tarifleri
hamir⁵ edersek bundan çıkacak hülâsa “Her şeyin, her hükmün
doğrusu” olabilir. Ya öte tarafta bir Schopenhauer görür de bu-
nun bir hikmet-i cedide vâzı⁶ olduğunu haber alırsanız yeniden
söylediği sözler şimdiye kadar söylenmiş olan doğruların daha
doğrusu olacağını derhâl teslim etmez misiniz? Ya bu hükmü
verdikten başka bir de o adamın kâffe-i fiiliyatında⁶ kendi sözünü
kendisi tekzip eylediğini görünce ne yaparsınız? Söylediği söze
mi bakarsınız, yoksa kendisine mi? Böyle bir adamın kendi mik-
tarını kelâmından malum edinmeye mi çalışırsınız? Yazık size!

Fakat henüz acele etmeyelim. Hiçbir vakitte acele etmeyelim.
Böyle şeyler fırsatın kaçmasıyla külliye zayi olacak şeylerden
değildir ki aceleye mecbur olalım.

“Hikmet” her şeyin, her hükmün doğrusu olacak değil miydi?
O doğruyu kim görecekti? Besbelli ki hakîm! Ama hangi nok-
tadan görecekti? Bunu hiç düşünmeyecek miyiz? Hakîm efendi
mıntaka-i harrede⁷ ise sıcağın tahammül-güdaz⁸ bir musibet
olduğunu görecekti ve bunu da o şeyin doğrusu olmak üzere hük-
medecekti. Ya mintaka-i münce midede⁹ bulunursa? Derhâl onun

1 servet ü sâ mân: zenginlik 2 tabayi-i eşya: eşyanın tabiatı 3 tettebbu: araştırıp tetkik etme; derinliğine öğrenme 4 miktar-ı kalil: az miktarda 5 hamir (et-): karıştırmak; bir araya getirmek 6 kâffe-i fiiliyat: işle-
rin, fiillerin hepsi 7 mintaka-i harre: kızgın, sıcak bölge, yer 8 tahammül-güdaz: dayanılmaz 9 mintaka-i
münce mide: donmuş, buzlu bölgeler

tahammül-güdâz mesaib¹ ve belâyadan² gördüğü sıcak ayn-ı nimet³ olmayacak mı?

Kanaatin iyi bir şey olduğunu kim inkâr eder? Fakat kanaatin iyi bir şey olduğunu söyleyen hakîm, Flemenk peynirinin içinde yuva yapmış olan fare olursa? Fıkra malum mu? Farenin birisi bir kile Flemenk peynirini delmiş içine girmiş. Arkadaşları çalıp çırpma için kendisini bir yere gitmeye davet eyledikte, “Arkadaşlar! Ben artık hırsızlıktan vazgeçtim. Bundan sonra kanaatimle yaşayacağım. Şuracıktan bir yere gitmem” demiş.

Eğer bu kanaati duvar kovuğundayken göstermiş olsaydı belki bir nokta-i nazara göre doğru yapmış olurdu. Hâlbuki fare-i hakîm cenapları, fare nev’inin hasreti olmaya lâayk bir kile peynir içindedir!

Şimdi bizim Schopenhauer dahi bir hakîm ise de her şeyin doğrusunu görmek için hangi nokta-i nazardan bakıyor? Onu görmeli değil miyiz?

Schopenhauer bunu bize kendisi gösteriyor. Mütercimîn-i ahvalinden⁴ birisi yine feylesof-ı muma-ileyhin⁵ kendi eserlerinden istihraç edilmiş olmak üzere şu hâlini yazıyor:

Henüz ayva tüylü bir genç, feylesof Schopenhauer’e gelip de feylesofluğa sülûk⁶ için reyini sorunca Schopenhauer ona der ki: – “Yıldı yirmi bin frank varidatınız⁷ var mı?” Bittabi o genç kendisine “Hayır!” cevabını vereceğinden Schopenhauer ona der ki: – “Öyleyse feylesofluğu terk ediniz dostum! Zira bir insan feylesofiyeye hizmet için yaşmalıdır. Yoksa feylesofiyeyi sanat ittihaz ederek onunla yaşayamaz. Hâlbuki hem irat⁸ sahibi hem de feylesof çırağı olacak olsanız size bir üçüncü şey lâzım gelir. Ey benim genç dostum, üçüncüye ikrar⁹ dahi iktiza eder ki, vakıa bu ikrar külliyyen, katiyen terk-i şehvet ikrarı değildir. Zira bir feylesof her şeyi ve her şeyden maadasını da tanımak lâzımdır. Fakat bu ikrar bekârlık ikrarıdır. Bir nikâhlı

1 mesaip: musibetler; güçlükler 2 belâya: belalar 3 ayn-ı nimet: nimetin kendisi 4 mütercimîn-i ahval: hayat hikâyesini yazanlar 5 feylesof-ı muma-ileyh: adı geçen filozoflar 6 sülûk: girme; katılma 7 varidat: gelir 8 irat: gelir 9 ikrar: kabul ve tasdik etme; karar verme

karı, bir familya, hürriyet-i fikriyemiz ve mütalaatımız üzerinde nüfuz-ı külli¹ gösterir. Hele cümleden evvel darü'l-maariflerden² kaçmalısınız. Bana inanınız, darü'l-maariflerde yalnız hükümetlerin himaye eyledikleri mesalik-i hükema³ tedris⁴ olunur. Feylesofi tedrisine mahsus olan rahleler kiliselerin şubeleri hükmünü almışlardır. Hâlbuki şunu katiyen bilmelisiniz ki, Hristiyanlığa mahsus bir ilm-i hesap ve hendese olmadığı gibi, Hristiyanlığa mahsus bir feylesofi dahi yoktur.

İmdi bir hakîm Kant* ile bir de Schopenhauer muhlisinizin kitaplarını okuduktan sonra kendi kendiniz için düşününüz. O hâlde yirmi asırlık çiftlik⁵ ile kurun-ı vusta⁶ gibi bir devrin zihninize yığılmış olduğu zunun-ı batılayı⁷ tart⁸ ederek onların gösterdikleri rububiyet⁹ bile insanlar için bir fikr-i hulki¹⁰ olmadığını ve belki valideniz hanımın sizi yatağı üzerinde diz üstüne çökelterek ve ellerinizi çaprazvari göğsünüze götürerek kendi tekellüm¹¹ eyledikleri kelimeleri size dahi söyletmeye başladığı zamandan beri bu fikrin size geldiğini görürsünüz. Kopernik** kiliselerin Rabbini göklerden tart eyledi. Hakikat-i hâlde Cenâb-ı Allah her yerde hazır ve nazırdır. Üzerine yazdığınız levhada da hazırdır. Ve mübarek arkanızın dayandığı sandalyede de! Berber çırakları veyahut ispençiyar¹² şakirtleri¹³ gibi maddiyundan¹⁴ dahi olmayınız. Fakat safi bir ruhperest¹⁵ hiç olmayınız. Zira ruhanilere kanaatten ibaret kalırsanız kilise levhalarında gördüğümüz vücut-suz ve yalnız kanatlı baştan ibaret meleklerle benzersiniz. Fünunu¹⁶ tetebbudan ayrılmayınız. Hikmetinizi dahi âsâr¹⁷ ve ef'al¹⁸ üzerine bina ediniz. İşte bu suretle feylesof olursunuz. Haydi dostum Buda*** cenapları sizi himaye-i mukaddese altına alsın!

1 nüfuz-ı külli (göster-): çok etkili olmak 2 darü'l-maarif: üniversite; akademi 3 mesalik-i hükema: felsefi ekoller 4 tedris (olun-): öğretilmek 5 çiftlik: bozgunculuk 6 kurun-ı vusta: Orta Çağ 7 zunun-ı batila: batıl boş zanlar, inançlar 8 tart (et-): uzaklaştırmak; koymak 9 rububiyet: tanrılık 10 fikr-i hulki: yaratıcı fikir 11 tekellüm: konuşmak; söylemek 12 ispençiyar: eczacı 13 şakirt: öğrenci 14 maddiyun: maddeciler; materyalistler 15 ruhperest: ruhçu 16 fünün: fenler; bilimler 17 âsâr: eserler 18 ef'al: fiiller; işler

* Immanuel Kant: 1724- 1804 yılları arasında yaşamış olan Alman filozofu. Alman felsefesinin kurucu isimlerinden biri olmuş ve felsefe tarihinin kendisinden sonraki dönemini büyük ölçüde etkilemiştir. (h.n.)

** Kopernik/Nicolaus Copernicus: Rönesans matematikçisi ve dünya yerine güneşin merkezde bulunduğu Güneş merkezli evren modelini formülleştiiren astronom. (h.n.)

*** Buda/ Gotama Buda: MÖ 563-483 yılları arasında Hindistan'da yaşadığı tahmin edilen ruhani öğretmen ve Budizm'in kurucusu. (h.n.)

Şu sözler Schopenhauer'in üç eserinden alınmışlar, terkip olunmuşlarsa da bu sözlerin kâffesi kendi kaleminden çıkmış olduğuna şüphe yoktur. Darü'l-maariflere girilmemesi ve Nasraniyete¹ inanılmaması gibi vesaya² daha şimdiden buracıkta o kadar hüküm götürmezler ve en sonraki âsâr ve ef'al üzerinde binayı hikmet sözü asla gözümüz önünden kaçmazsa da feylesof olmak için evvelâ yirmi bin lira varidat-ı seneviye³ bulunmak şart olması, aynıyla Flemenk peyniri içindeki farenin feylesof olmasına benzemez mi? Demek oluyor ki, yuvası peynir kellesi içinde olmayan fare o kanaat-i feylesofaneyi gösteremeyeceği gibi yirmi bin frank varidat-ı seneviyesi olmayan adam dahi feylesofluk taslamayacakmış.

Ya yirmi bin franklık adam olmak mevkiinde bulunan bir kimse o nokta-i nazardan her şeyin doğrusunu görebilecek mi?

İşte burası o kadar tuhaftır ki, bu suale “Hayır!” cevabını vermek için Schopenhauer'ın sizi istidad-ı reculünüzden⁴ men etmemekle beraber teehhülden⁵ men etmesi kaziyesini⁶ düşünmek lâzım geliyor. Kendisi hiç teehhül etmemiş yani onu tecrübe eylememiş bulunduğu hâlde fenalığını nasıl hükmeyleyor? Hele kuvve-i şehvaniyeden⁷ meşruan istifadeyi men eylediği hâlde gayr-ı meşru suretine müsaade vermesi ne hükmünde kalıyor? İmdi hikmet “her şeyin, her hükmün doğrusu” ise hakîm dahi her şeyin doğrusunu yapan adam olmak zaruridir. Kavli⁸ fiiline uymayan adam kendi kendisini tekzip etmiş olarak kâzip⁹ ise “hakîm” değil, “şahit” bile olamaz.

1 Nasraniyet: Hristiyanlık 2 vesaya: vasiyetler; öğütler 3 varidat-ı seneviye: yıllık gelir 4 istidad-ı recül: erkeklik yeteneği 5 teehhül: evlilik 6 kaziy: konu 7 kuvve-i şehvaniye: cinsel güç 8 kavli: söz 9 kâzip: yalancı

MEBHAS 4

SCHOPENHAUER'İN KENDİSİ

Bu adam 1788 senesinde Almanya'da Danzig şehrinde tevellüt¹ ederek babası bir zengin tacir ve anası dahi bazı âsârıyla² iştihar³ eylediğine göre bir edipmiş. Babası bir İngiliz kadar seyahati sevdiğinden Schopenhauer valideyniyle⁴ beraber Almanya, Belçika, İsviçre, Fransa ve İngiltere'yi çocukluğunda gezmiş. Dokuz yaşında Havre'da kendisini bir mektebe koymuşlar ki, iki sene sonra orada lisan-ı maderzadı⁵ olan Almancayı unutmuş ve badehu⁶ biraz zaman dahi Londra'da bırakılmış. Babasının meramı kendisini tacir etmekken 1804 senesinde herifçik vefat edince Schopenhauer artık bir tezgâh başında alışveriş etmektense edebiyata, hikemiyata sülûkü⁷ zevkine daha muvafık bulmuş. Baba mirası kendisini çalışmaksızın geçindirecek derecede olduğundan on altı yaşında fail-i muhtar⁸ kalan Schopenhauer Almanca, Fransızca, İtalyancadan maada eski Latin ve Yunan lisanlarını da tahsile bezl-i mahasal-ı iktidar⁹ ederek ilm-i madeniyat, nebatat ve tarih ve psikoloji ve kimya ve sair fûnunu bi'l-ikmal¹⁰ hasseten¹¹ feylesofi ile iştigal için Kant ve Platon'un* âsârını tercihan okumaya başlamış. Hele flavta ve gitara çalmayı dahi hikmetin cümle-i mütemmimatından¹² bilmiş ki, dünyada bir lezzet bulamamak mesleğine salık olacak bir feylesofi için lezaiz-i musikiyeden hisse-mend¹³ olmaya çalışmak hakikaten gariptir.

1 tevellüt (et-): doğmak 2 âsâr: eserler 3 iştihar (eyle-): şöhret kazanmak 4 valideyn: anne ve baba 5 lisan-ı maderzad: anadil 6 badehu: sonra 7 sülûk: girme; yönelme 8 fail-i muhtar: özgür; başına buyruk 9 bezl-i mahasal-ı iktidar (et-): büyük çaba sarfetmek 10 bi'l-ikmal: tamamlayarak 11 hasseten: özellikle 12 cümle-i mütemmimat: tamamlayıcı unsurlar 13 hisse-mend (ol-): pay almak

* Platon: İslâm dünyasında Eflatun adı ile bilinen MÖ 427 - MÖ 347 yılları arasında yaşamış Antik Yunan filozofu, matematikçi. (h.n.)

Lâkin dünyada alınacak lezzet olmadığını iddia eyleyen bu hakîm öyle zannolunacağı veçhile kütüphanesinden dışarıya çıkmaz ve her tettebbuatını kitaplar üzerinde eder tünd-ru¹ ve dürüş-meşrep² bir şey olmayıp şık giyinir, tiyatroları, baloları, hatta cambazları bile sever ve dünyanın her köşe bucağını öğrenmeye çalışırdı. Hatta metreslerinin birisinden bir de veled-i gayr-ı meşru³ tevellüt etmiştir ki, bu hâl kendisi gibi feylesof olan Descartes'a⁴ dahi vaki olmuştur.

Her nerede bulunsa zevk ve safa mutad⁴ olup yalnız işret ile düellodan pek ziyade havf⁵ eyleyen ve fakat komşusu olan bir terzi kadını dövmeye kadar âcizlere kahramanlık göstermekten dahi çekinmeyen bu zat-ı muhterem bir aralık Berlin'e gelerek darü'l-maarifte⁶ hikmet hocası olmuşsa da henüz ne müellefatınca⁷ ve ne de şahsınca hiçbir ehemmiyeti bulunmadığından öte tarafta muallim Hegel^{**} müstemînden⁸ hâlî⁹ hiçbir yeri kalmayan dershane de tedris eylediği hâlde Schopenhauer âdetâ boş sıralara karşı ders-i hikmet verirmiş.

Hayat-ı beşeriyeyi¹⁰ bir kandilden ibaret görüp “püf” deyince söneceğinden böyle seriü'z-zeval¹¹ bir şeye ehemmiyet bile verilmemesini ve maişet-i beşeriyenin âdetâ bir komedyâ olarak insanların dahi dünya denilir bir saha-i temaşa üzerinde işte o maişet komedyasını oynar aktörden ibaret olmasıyla maişette dahi ciddiyet aramak ayn-ı hamakat¹² sayılacağını mukaddemat-ı mukni'a¹³ ile temin eyleyen feylesof efendinin ölüm denilen ve işte kandile “püf” ve maişet komedyasının son perdesini idare

1 tünd-ru: asık yüzlü 2 dürüş-meşrep: sert, kaba huylu 3 veled-i gayr-ı meşru: evlilik dışı çocuk 4 mutad: alışkanlık 5 havf (eyle-): korkmak; çekinmek 6 darü'l-maarif: üniversite 7 müellefat: yazılmış eserler 8 müstemîl: dinleyiciler; dinleyenler 9 hâlî: boş 10 hayat-ı beşeriye: insanın, insanlığın hayatı 11 seri-üz-zeval: devamsız; geçici 12 ayn-ı hamakat: tam ahmaklık 13 mukaddemat-ı mukni'a: ikna edici başlangıç bilgileri

* Descartes: 1596 - 1650 yılları arasında yaşamış. Hayatının büyük bir kısmını Hollanda'da geçirmiş Fransız filozof, matematikçi ve yazardır. (h.n.)

** Georg Wilhelm Friedrich Hegel: 1770 - 1831 yılları arasında yaşamış idealist Alman filozofu (h.n.)

edenlere “laşka”¹ demekten ibaret bulunan şeyin yaklaştığını görünce sizin bizim kadar korkarak ve belkisizden bizden ziyade titreyerek kuyruğu omuzlayıp tabana kuvvet kaçtığını görürseniz kahkahalar ile gülmez misiniz?

Evet işte Schopenhauer’in bu tuhaflığı dahi 1831 senesinde Berlin’de kolera zuhur eylediği zaman görülmüştür. Zira dersine muntazaman devam eden ve birisi maneji¹ ustası, diğeri akçe tebdil eden sarraf ve üçüncüsü dişçi ve dördüncüsü dahi bir yüz-başı mütekaidinden² ibaret bulunan dört nefer şakirtlerini terk eylediği gibi Berlin’deki koleradan, yani ölümden kaçıp gitmiştir.

Bu firarda Schopenhauer soluğu Frankfurt’ta alarak ömrünün bakiyesi olan yirmi dokuz sinin-i tavileyi³ hep orada geçirmiştir. Yaşadıkça ölümden havfı artar idiyse de 1860 senesi eylülünün yirmi üçüncü günü tamam elbisesini giyinmekteyken ölüm dedikleri kahraman o pir-i dânnânın⁴ birdenbire gırtlığına sarıldığı gibi kilim üzerine serivermiştir.

Can-ı azizini o muazzez ve muhterem derisi içinde yetmiş iki sene saklamıştı. Bu müddet-i tavileyi ise yalnız babasının kazandığı para ile bekârlık hâlinde ve bir suret-i muttaridede⁵ geçirmiş olduğundan bir günlük suret-i maişetini görmek bütün ömrünü görmek demek olur ki, o dahi sabahleyin alafranga saat sekizde kalkmak ve bir İngiliz’in yıkandığı gibi süngerler ile yıkanmak, kendi kahvesini kendisi pişirmek ve yazıhanesine geçip sabahın taze kafası ile birçok yazı yazmak ve badehu paltosunu omuzlamadan evvel flavta ile birkaç hava çalıp kuşluk taamına gitmek, gezmeye çıkmak, muntazaman *Times*** gazetesini okumak, bazı kere eski kitapları karıştırmak, akşam taamına ve badehu tiyat-

1 maneji: at eğitimi 2 mütekaid: emekli 3 sinin-i tavile: uzun yıllar 4 pir-i dânnâ: yaşlı bilge 5 suret-i muttaride: düzenli; yeknesak biçim

* Laşka/laçka: [İt.] Gemicilikte yelkenleri bırakma, gevşetme anlamında bir terim. Burada “Tamam, bırak, oyun bitti” anlamında. [e.n.]

** Times: 1788’den beri bu isimle çıkmakta olan İngiliz gazetesi The Times. [h.n.]

roya gitmek, nihayet gelip bir de âlâ uyku çekmekten ibarettir.

Ama bu fıkramız Schopenhauer'in ahsen-i ahvalini¹ gösterir. Bundan maada kendisi o kadar meraklı, müvesvis², korkak, hid-detli bir adamdı ki, meselâ kendisine bir mektup gelse mutlaka bir fena havadis vereceği hükmüyle sapsarı kesilir, gece edna³ bir patırtı olsa uykusundan uyanıp yatağı içinde buz kesilir ve bir saniye sonra birdenbire cürete gelerek tabancalarına sarılır, azıcık hasta olsa öleceğine kanaatle aklı başından gider ve şayet yangın zuhur ederse çabuk kaçabilmek kararıyla daima oturduğu hanelerde birinci katta oturur, kendi usturasından başka bir ustura görecektir olsa kendisini boğazlayacakmış kadar ürker ve hangi hotelde bulunsa kadehini kimse kullanmasın diye sofradan beraber kaldırır ve yine kendisi beraber getirir ve akçesinden altın ve gümüş gibi nukud⁴ olanları şuraya buraya müteferrik⁵ yerlere sakladığı gibi banka biletlerini dahi kitaplarının kâğıtları arasına koyarak şayet hırsız bir kısmını çalarsa diğer bir kısmı kendisine kalacağını hesap eder ve hesaplarına kimse vâkıf olmasın diye irat⁶ ve mesarifini⁷ Rumca veyahut Latince yazar. Şimdi bu hâlde bulunan bir adamı çıldırmış diye dar-ı şifaya⁸ mı gönderirsiniz yoksa muallim diye bir feylesofi rahlesine mi oturtursunuz?

Fakat ne çare ki, bu adam idare-i efkâra⁹ ve tahrik-i hameye¹⁰ başladığı zaman hakikaten müstemilerini ihtizaza¹¹ getirecek surette serd-i mütalaat¹² eylediğinden eğerçi şöhreti biraz geç kalmış ise de o kadar büyümüştür ki, âsârı Avrupaca her lisana tercüme olunarak Avrupa'nın her tarafından her sene birçok büyük adamlar suret-i mahsusada kendisini ziyarete gelmeye başlamışlardır. Bu adamın enzar-ı umumiyedeki¹³ ehemmiye-

1 ahsen-i ahval: en güzel hâller 2 müvesvis: vesveseli; kuruntulu 3 edna: pek az; en küçük 4 nukud: nakit 5 müteferrik: farklı 6 irat: gelir; kazanç 7 mesarif: masraflar; harcamalar 8 dar-ı şifa: hastane 9 idare-i efkâr: fikir yürütme 10 tahrik-i hame: kalem oynatma 11 ihtizaz(a getir-): titretmek 12 serd-i mütalaat (eyle-): düşüncelerini dile getirmek 13 enzar-ı umumiye: kamuoyu

ti Voltaire'den maada hiçbir hakîmde görölmüş olmayıp ismi ahad-i nasa¹ ve çocuklar ağzına kadar yayılmıştır. Vakıa âsârı bin taraftan duçar-ı muahaze² olmuşsa da bin taraftan dahi o derecelerde tahsin³ edilmiştir ki, Schopenhauer kendisini bir “mesih” ve meslek-i hikmetini kabul eden bazı kimseleri dahi “havari” addeylediği hâlde, mahiyet-i ibtidaiye ve sahihası⁴ bir latifeden ibaret olmak lâzım gelen bu kaziye gitgide ciddiyet dahi peyda eylemiştir.

Biz bu eserdeki tetkikatımızda “Söyleyene bakma, söylenene bak” hükmünü velev ki muvakkaten⁵ olsun bir tarafa koyarak “Kelâmından olur malum kişinin kendi miktarı” sözü dahi Schopenhauer’a tatbik olunamayacağını gördükten ve hikmet her şeyin doğrusu olmak lâzım geldiği gibi hakîm dahi her şeyin doğrusunu yapan adam olmak iktiza eylediğine kanaat getirdikten sonra Schopenhauer’ın kendisini de bu surette tanımayla mecburduk. İşte tanıdık. Hatta kendisine mesih-i cedid⁶ ve telâmizine⁷ havariyun-ı cedide⁸ çeşnisini vermesinden dahi anlaşılacağı üzere bu adamın din hilâfında bulunduğunu dahi kestirmiş olduksa da yalnız Schopenhauer değil elyevm⁹ Avrupa sair birtakım hükema¹⁰ dahi “dindarlık” sözünü evsaf-ı mayubeden¹¹ ve hemen de “sahtekâr” lâfzına müradif¹² kelimattan addeyledikleri münasebetiyle işbu temhidatımızda¹³ kaziyenin bu cihetini de mevki-i tedkike çekmeye lüzum gördük.

1 ahad-ı nas: halk 2 duçar-ı muahaze [ol-]: eleştiriye uğramak 3 tahsin (et-): beğenmek 4 mahiyet-i iptidaiye ve sahiha: içeriğinin aslı ve gerçekliği 5 muvakkaten: geçici olarak 6 mesih-i cedid: yeni mesih, peygamber 7 telâmiz: öğrenciler; takipçiler 8 havariyun-ı cedide: yeni havariler 9 elyevm: bugün; hâlâ 10 hükema: hakimler; filozoflar 11 evsaf-ı mayube: ayıplı, kusurlu vasıflar, nitelikler 12 müradif: eş anlamlı 13 temhidat: izahlar; açıklamalar

MEBHAS 5

AVRUPA'NIN DİNSİZLİĞİ NEDEN İBARETTİR?

Avrupa'nın dinsizliği meselesi bir mesele-i hikemiye olmaksızın ziyade bir mesele-i tarihiyedir ki, *Mufasssal** ser-levhasıyla kaleme almakta bulunduğumuz tarihte bu mesele bihakkın temhid¹ ve muhakeme edilmektedir. Ahiren² yazılan “Katolikliğin Mukaddemat-ı İnkırazı” ser-levhalı haşiye-i tavilemiz³ bu meselenin dahi mukaddimesi olup onu takip eden mütun ve havaşi-i saire⁴ dahi keyfiyetin⁵ tarih nokta-i nazarından hallini itmam⁶ eyleyecektir.

Bu meselenin hikmet-i diniyece suret-i halli⁷ ise Nasaranın⁸ ehl-i İslâm'a taarruz yolundaki neşriyatına müdafaaten geçen seneler neşreylemiş olduğumuz *Müdafaa*** ser-levhalı üç ciltte etrafiyla ve muhakemat-ı lâzimesiyle görülür.

İki türlü suret-i halli ehad-ı hümay⁹ memzucen¹⁰ burada hülâsa etmek lâzım gelince şu veçhile hülâsa edilir ki:

An-asıl Yahudilikten ibaret bulunan Nasraniyet Yahudilik âleminde mazhar-ı hüsn-i telâkki¹¹ olamayıp da Felatun-ı ilâhi meslek-i hikmetine salık¹² hükema eline geçtiği zaman bir taraftan İncil-i Şerif gibi bir kitab-ı mukaddes-i semavinin (derecesi

1 temhid ve muhakeme (et-): izah etmek, açıklamak ve değerlendirmek 2 ahiren: son zamanlarda; yakında 3 haşiye-i tavile: uzun açıklamalı yazı 4 mütun ve havaşi-i saire: metinler ve diğer haşiyeler 5 keyfiyet: durum 6 itmam (eyle-): tamamlamak 7 suret-i hall: çözümleme biçimi 8 Nasara: Hristiyanlar; Nasraniler 9 ehad-ı hüma: ikisi beraber; birbirine katılarak 10 memzucen: (birbirine) katılarak; karıştırılarak 11 mazhar-ı hüsn-i telakki (ol-): iyi karşılanmak 12 salık: girmiş

* Mufasssal: Ahmet Mithat Efendi'nin tam adı Mufasssal Tarih-i Kurun-ı Cedide olan üç ciltlik ve ilk iki cildi 1886'da, üçüncü cildi 1888 tarihinde yayınlanan eseri. (h.n.)

** Müdafaa: Ahmet Mithat Efendi'nin 1883, 1884 ve 1885 yıllarında üç cilt olarak basılan, Hristiyanların İslâmiyet'e yönelik hücumlarına cevap verdiği kitabı. (h.n.)

şimdiki İnciller'den istidlal ve tayin olunamayan)¹ irşadı² ve diğer taraftan Felatunilerin ikmal ve itmamıyla kadim putperestlik üzerine bihakkın tercih olunabilecek sureti almışken papazlar mücerret kendi menfaatlerinin temini için zulmet-i cehl içinde kalan halka hoş görünecek her şeyi dine ithal ede ede putperestliğin ne kadar ebatili³ varsa cümlesini doldurmuşlardı. İşte azîm ve cesim⁴ mabetler yapmak ve derunlarında mumlar yakmak ve musattah⁵ ve mücessem⁶ resimler koymak ve birçok yortular peyda etmek ve yalnız Mesih'i değil kilise âzası diye birçok insanları rububiyet⁷ mertebesine çıkarmak ve karnaval maskaralıkları gibi şeyleri dahi âdat-ı diniye hükümüne koymak ve Nasraniyetin dünyaca hiçbir alâkası olmamak lâzım iken onu bir hükûmet-i müstebide⁸ ve musallata-i dünyeviye⁹ çevirmek misilli ahval bu dini suret-i iptidaiye ve asliyesinden¹⁰ o kadar çıkarmıştır ki, meşhur Luther'in* Protestanlığı tesis ile mümkün mertebe dini tathire¹¹ çalışmasından pek çok evvel John Wycliffe** ile Jan Hus*** gibi Nasraniyet-i sahiha ve safiye gayretkârı¹² bu dinin aleyhine kıyam ile Avrupa'yı yalnız mebahis-i diniye ile değil mukatelât-ı mezhebiye¹³ ile zangır zangır titretmeye başlamışlardır.

Nasraniyetce teceddüdat-ı diniyeyi¹⁴ Luther dahi itmam edememiştir. Zira Protestanlık mezhebinin de birtakım mesalik-i muhtelifesi¹⁵ zuhura gelerek onların erbabı dahi tedkikat-ı diniyede

1 istidlal ve tayin (olun-): anlaşılacak 2 irşad: yol gösterme 3 ebatil: batıllar; boş inançlar 4 azîm ve cesim: büyük; heybetli 5 musattah; düz 6 mücessem: üç boyutlu 7 rububiyet: tanrılık 8 hükûmet-i müstebide: despot hükûmet 9 musallata-i dünyeviye: dünyevi tasallutlarda bulunma 10 suret-i iptidaiye ve asliye: ilk ve ve asıl şekil 11 tathir: temizleme; arındırma 12 gayretkâr: taraftarlar 13 mukatelât-ı mezhebiye: mezhep katliamları, kıyımları 14 teceddüdat-ı diniye: Dini yenileştirme 15 mesalik-i muhtelife: çeşitli yollar, kollar

* Luther: Martin Luther, 1483 -1546 yılları arasında yaşamış Alman keşiş, teolog, üniversite profesörü, protestanlığın kurucusu. (h.n.)

** John Wycliffe: 14. yüzyıl İngiliz skolastik filozofu ve reformist ilahiyatçı. (h.n.)

*** Jan Hus ya da Johannes Huss: 14. yüzyılda yaşamış Hristiyan reformcu, teolog (h.n.)

ilerleye gitmişlerdir. Vakıa bu suretteki teceddüdat-ı Nasraniye asıl “din” denilen şeyden intizar¹ olunacak hakikati meydana koyamayıp bir insan evladının ulûhiyetine² kanaat gibi butlan-ı esasi³ yine devam edegelmisse de öte taraftan hakikati kendi akılları ve fikirleriyle bulmaya çalışan bir fırka-i hükema dahi zuhur ederek diyaneti, ibadeti, ulûhiyeti, filanı ceffe'l-kalem⁴ inkâra girişmişler ve rüesasından⁵ birisi bizce hayli maruf⁶ olmaya başlamış olan Voltaire* olmasından dahi istidlal⁷ olunacağı üzere bunlar, insanlar için bir hürriyet-i efkâr yolunu açmak azmiyle o meydan-ı münakaşaya atılmışlardır.

İşbu hikemiyat-ı cedide erbabının ifratları gide gide siyasiyata dahi intikal ederek ol kadar müthiş fikirleri meydana koymuşlardır ki, erbabını dünyada da ahirette de perişan edeceğini ukul-i kasıra⁸ ashabı bile izandan âciz kalmaz.

Vakıa bunlara sorulsa ismi “din” olduktan sonra İslâmiyet'i de kabule tenezzül etmezler. Ancak kendi içtihatlarının yüzlercesinde görüleceği üzere hikmet-i İslâmiyenin pek çok ahkâmını⁹ bunlar güya kendi hikmetlerinin üsleri olmak üzere kabul etmektedirler ki, şu kabulleriyle itikat ve inatları asla tevfik¹⁰ olunamaz.

İmdi bugünkü günde “Avrupa'nın dinsizliği” denildiği zaman bunu ale'l-ıtlâk¹¹ bir inkâr addetmeye imkân yoktur.

Hem hakikaten hatta hikmet-i diniyece dahi bu imkân yoktur. Zira diyanetten, ulûhiyetten ürkerek kaçıp kurtulmak isteyen zavallılar hangi tarafa kaçsalar “İllâ bi's-Sultan”¹² hükmünce yine sultan-ı kâinat olan Cenâb-ı Hakk'a kaçmış ve bu firar ile tamam yine din-i Hakk'a girmiş olmak hükmünü alırlar. Binaen

1 intizar (olun-): beklemek 2 uluhiyet: ilahlık 3 butlan-ı esasi: temel yanlış, yanlış 4 ceffe'l-kalem: düşünmeksizin; birden 5 rüesa: reisler 6 maruf: bilinen; tanınmış; meşhur 7 istidlal (olun-): anlaşılacak 8 ukul-i kasıra: eksik, kusurlu akıllar 9 ahkâm: hükümler 10 tevfik (olun-)uygun bulunmak; uymak 11 ale'l-ıtlâk: umumiyetle; mutlaka 12 illâ bi's-Sultan: Ondan başka sultan yoktur.

* Voltaire: François Marie Arouet (1694 - 1778), Fransız yazar ve filozof. Daha çok mahlası Voltaire ile tanınmıştır. Fransız Devrimi ve Aydınlanma hareketinde önemli rol oynamıştır. (h.n.)

alâ-zalîk¹, bizim gibi bir hikmet-i metine-i İslâmiyeye² nailiyetle herhâlde Nasraniyet âlemi demek olan Avrupa'nın hikmet-i diniyesine bile sem'-i kabul³ atfına tenezzül etmeyecekleri derkâr olan erbab-ı selâmetin, artık dinsizlik denilen Avrupa hikemiyat-ı müşevveşesine⁴ ale'l-amyâ⁵ kapılıvermeleri caiz mi olur?

Biz düşünceğiz ki, onların dinsizlikleri yine kendi dinleri aleyhine bir isyandan ibarettir. Hem bu isyanda hakları ve hiç olmazsa mazuriyetleri müsellemdir⁶. Zira onların dinleri bir esaret-i fikriye demek olup o zinciri kırıp da hürriyet-i fikriye âlemine can attıkları zaman birçok köşelerde asıl hürriyet-i tamme-i fikriyenin vasıl olabileceği hakayık-ı İslâmiyeden birçoklarına bilâ-ihhtiyar⁷ ve an-cehl⁸ vasıl olmaktadırlar. Bu hâlde Cenâb-ı Feyyaz-ı Mutlak'ın⁹ feyz-i ezeli ve ebedisinden ümitvar olabiliriz ki, evdiye-i dalâlette¹⁰ tek ü tâb[tâz?]-ı hakayık-cuyaneleri¹¹ nihayetinde hakayık-ı mahza¹² ve katiye-i İslâmiyeye mülâki¹³ olalar da işbu biçaregân-ı dallin¹⁴ dahi hidayet¹⁵ görelersin. Âmin! Sümme âmin!...

1 binaen alâ-zalîk: bundan dolayı 2 hikmet-i metine-i İslâmiye: sağlam bir İslâmi hikmet 3 sem'-i kabul: ıhtilâl kabul etme 4 hikemiyat-ı müşevveş: karışık, anlaşılmasız hikmetler: düşünceler 5 ale'l-amyâ: körü körüne 6 müsellemler: teslim edilmiş 7 bilâ-ihhtiyar: seçmeksizin: istemeden 8 an-cehl: bilmeden 9 Cenâb-ı Feyyaz-ı Mutlak: mutlak ve sonsuz feyiz, bolluk sahibi Allah 10 evdiye-i dalalet: sapkınlık vadileri 11 tek ü tâb[tâz?]-ı hakayık-cuyane: hakikati aramak için koşuşturma 12 hakayık-ı mahza: tek, katıksız hakikat 13 mülâki [ol-]: kavuşmak 14 biçaregân-ı dallin: sapkın çaresizler 15 hidayet: doğru yol: hak yolu

İKİNCİ KISIM
MESAİB-İ DÜNYEVİYE

MEBAHİS

Müspet Olan Ancak İstırap mıdır?

Sade Huzur Mümkün müdür?

Dünya Bir Cennet mi Ya Cehennem mi?

Dünyaya Gelmeli mi, Gelmemeli miydi?

Meselenin Bizcesi

MEBHAS 1

MÜSPET OLAN ANCAK İSTIRAPMIŞ

Schopenhauer diyor ki:

Eğer dünyada mevcudiyetimizden maksat yalnız ıstırap olduğuna kanaat edilmeyecek olsa hayattan sair hiçbir maksat olmadığı hükmolunmalıdır. Zira bu hayattan maksat ızdırab-ı daimî olmayıp belki âlâm¹ ve ekdarın² tesadüfi olduğunu zannetmek bi'l-küllîye boştur. Vakıa hususi felaketlerin her biri bir tesadüf, bir şazz³ zanolunur ise de ıstırap ve felaket-i umumiye bir kaide-i külliyedir.

Schopenhauer'in bu sözü müspet bir dava olmak üzere telakki olunmayıp şimdiki hâlde henüz bilâ-delil bir müdde⁴ olmak üzere telakki olunmalı da yine bu esası takviye için söylediği sair sözler birer bürhan⁵ addolunarak davayı ne dereceye kadar ispat edebileceğine bakmalı ve hükmünün mahiyetini de badema ona göre takdir ve tayin etmeli.

Schopenhauer diyor ki:

Mecrasında hiçbir maniye müsadif olmayan nehir nasıl şamatasız, girdapsız, sakinâne bir surette akarsa tabiat-ı insaniye ve hayvaniyece irademize hiçbir şey itiraz ve mümanaat⁶ etmediği müddet-i ömr dahi hiçbir şeye dikkat etmeksizin öylece lâkaydane akar gider. Eğer nazar-ı dikkatimiz mütenebbih⁷ olmuş ise mutlaka irademize muhalefet edecek bir şey husule gelmiş demektir. İrademize muhalif her ne peyda olur, herhangi şey irademizi aykırılar veya ona mukavemet eder, yani bize hoş görünmeyen ve mucib-i teellüm⁸ olan her ne zuhura gelirse onu derhâl ve apaşikâre hissederiz. Vücudumuzun sıhhat-i umumiyesine dikkat etmeyiz de meselâ kunduramızın

1 âlâm: elemeler 2 ekdar: kederler 3 şazz: kaide harici; istisna 4 müdde: iddia 5 bürhan: kanıt 6 mümana-at (et-): engel olmak 7 mütenebbih: uyanmış; tenbih ile uyarılmış 8 mucib-i teellüm (ol-): kederlendirmek; üzüntü vermek

incittiği bir nokta-i zaifeye dikkat ederiz. İşlerimiz umumiyet üzere yolunda giderek terakkisine dikkat etmeyiz de yalnız bir işimize ârız¹ olan cüzi² fenalık bizi meşgul eder. Demek oluyor ki, saadet ve bahtiyarlık menfi ve yalnız evca³ ve ıstırap müspettir.

Bu fıkrada mukaddemat pek makul olduğu hâlde netice ona mütenasip düştü mü ya? Hiçbir maniaya müsadif olmaksızın bir derenin sakinâne akıp gitmesi hâl-i aslisi demek olup zuhur-ı mania ise bir hadise demek olduğundan müspet hâl-i asli ve menfi dahi o arıza olmak lâzım gelmez mi? Ömr-i beşer meselesi de böyle olmak icap eylemez mi? İhtimal ki, maksadı henüz biz anlayamamışızdır. Zaten Schopenhauer dahi maksadı daha ziyade tavzih⁴ için başka sözler dahi söylüyor. Hatta işi bizim anlayacağımız surette anlayanlar bulunacağını da nazar-ı dikkate almış ki, tamam bizim şu mülâhazamıza cevap veriyor gibi şöyle bir söz söylüyor:

Fenalıkları menfi olmak üzere tevil⁵ çalışan metafizik erbabının mesleklerinden daha münasebetsiz hiçbir şey tasavvur edemem. Müspet olan yalnız fenalıktır. Zira kendisini o hissettiriyor. Her iyilik, her saadet, her itminan⁶ menfidir. Zira bunlar bir arzuyu menden ve bir ıstırapı hitama isalden⁷ başka bir şey yapmıyorlar. Buna ilâve ediniz ki, biz ale'l-umum sevinçleri intizarımızın haricinde buluyoruz. Evca⁸ ve âlâm ise sevinçlere takaddüm⁹ eyliyor. Bu nokta üzerinde tenevvür⁹ etmek ve safaların elemelere galebe edip etmediğini veyahut bunların yekdiğerine mükâfat mı olduklarını derhâl anlamak ister misiniz? Bir hayvanı paralayıp ekl eden¹⁰ hayvan ile onun pençesinde paralanıp eklolunan hayvanın hislerini, teessürlerini mukayese ediniz.

Tenvir-i müdde¹¹ için Schopenhauer'ın getirdiği misaller meseleyi ne dereceye kadar tenvir edebilmiş oldukları henüz bizce

1 ârız (ol-): takılmak; gelmek 2 cüzi: az; küçük 3 evca: acılar; ağrılar 4 tavzih: açıklama 5 tevil: yorumlama 6 itminan: emniyette olma; güven duyma 7 isal: ulaştırma; kavuşturma 8 takaddüm (eyle-): önde bulunmak; önce gelmek 9 tenevvür (et-): aydınlanmak; bilgi sahibi olmak 10 ekl (et-): yemek 11 tenvir-i müdde: iddiayı aydınlatma, açıklama

muayyen olamadı. Schopenhauer metafizik erbabına pek hasımdır. O da yalnız buradaki sözünden anlaşılmağa kalmaz. Sair birçok yerlerde dahi onlara seng-i itiraz¹ fırlatır.

“Metafizik” demek, “mavera-i tabiat²” demektir. Arzı³, tûlü⁴, umku⁵ olan ecsam-ı sulbiye, mayie ve hevaiyenin⁶ havass-ı zatiyesinden⁷ bahseden ilme “fizik” yani hikmet-i tabiiye denilir. Eb’ad-ı selâse-i mezkûreden⁸ âri yani cismaniyet fevkinde olan şeylerden bahseden ilme dahi “metafizik” denilir. Vakıa Voltaire, Madam de Choiseul’e yazdığı bir mektupta demiş ki, “Ekseriya metafizik denilen şey ruhun bir romanından başka bir şey değildir. Fakat bu roman *Elf Leyle*” hikâyesinden daha eğlenceli değildir.” Lâkin Mösyö Schopenhauer’in iştiğal eylediği şeylerin de mesail-i fizikiyeden olmadıkları dava edilebilir mi? Metafiziği ne kadar istihza⁹ etmiş olsa mebahisiyle sabittir ki, kendisi dahi metafizik meydanında at oynatmaktadır.

Hem metafizisyenlerin kâffesi fenalık menfi, iyilik müspet iddiasında değildirler. Aksi müddeada Schopenhauer’e refik¹⁰ olanlar dahi pek çoktur. Çocuğun dünyaya geldiği zaman ilk çıkardığı sedanın bir bükâ¹¹ sedası olduğuna kadar dikkat edenler bulunmuşlardır. “Dünya” kelime-i Arabiyesinin “deni”den¹² mehuz¹³ bir ism-i tafdil-i müennes¹⁴ olarak “ziyade alçak” manasına olduğu bile dermeyan edilmiştir ki, Fransızcada “ici bas” ve “ce bas monde” gibi tabirler dahi bununla manada, edada müşterektirler. Tesliyeti¹⁵ dahi ret için Mösyö Schopenhauer’in bizi kesilmeye namzet koyunlara teşbih etmesi bile ondan yüzlerce sene evvel

1 seng-i itiraz: itiraz taşı 2 mavera-i tabiat: fizik ötesi 3 arz: genişlik 4 tul: uzunluk; boy 5 umk: derinlik 6 ecsam-ı sulbiye maiye ve hevaiye: katı, sıvı ve gaz hâlindeki cisimler 7 havass-ı zatiye: kendisine ait özellikler 8 eba-ı selase-i mezkûre: söz konusu üç boyut 9 istihza (et-): alaya almak 10 refik: yoldaş 11 bükâ: ağlama 12 deni: alçak 13 mehuz: çıkarılmış; alınmış 14 ism-i tafdil-i müennes: dişil pekiştirme ismi 15 tesliyet: avutma; teselli verme

* Madam de Choiseul: 18. yüzyıl, de Gramont düşesi. (h.n.)

** Elf Leyle ve Leyle: Binbir Gece Masalları. Orta Çağ’da kaleme alınmış Orta Doğu kökenli hikâye külliyyatı. (h.n.)

bir Acem hakîmi tarafından yapılmış bir teşbihtir. Şu kadar ki, Schopenhauer “Bir taraftan kasap nazar-ı dikkatiyle intihabını¹ icra eylediği hâlde çayır içinde oynayan koyunlar gibi biz dahi bahtiyarlık günlerimizde yine o saatte nasibin bize ne gibi felaketler hazırladığını bilmeyiz” demiş ve ondan evvel Voltaire “Biz cümleten ölüme mahkûm kurbanlarız. Biz o koyunlara benzeriz ki, boğazlanmalarına muntazır oldukları hâlde melerler, oynarlar, sıçarlar. Onların bize faikiyetleri² ise onlar kesileceklerini bilmedikleri hâlde bizim bilmekliğimizden ibarettir” sözünü yazmış olduğu gibi ondan dahi evvel olarak Acem hakîmi:

Der zir-i felek neşat naçist
Raks-ı berre der dukkân-ı kassab*

demiştir. Maksat Schopenhauer sözünün mucidi olmadığını göstermek değildir. Metafizisyenler meyanında kendi efkârına müşterek olanlar çok olduğunu ve kendisinin dahi âdeta bir metafizisyen bulunduğunu bi'l-ıspat onların mesleklerini o kadar münasebetsiz görürse kendi mesleğini dahi münasebetsiz görmüş olacağı lüzumuna bir işaretçiktir.

Saadetler, itminanlar bir arzu ve hasreti men' ve bir ıstırap ve elemi hitama³ isal⁴ eyledikleri için mi menfi olarak tahassürler⁵, teellümler⁶ müspet olacaklar? Hâlbuki aksi kaziye pasparlak gözlerimizin önüne çıkıyor. Tahassürler, elemeler herhangi bir şeyin ve isterse saadetlerin, itminanların iyabıyla⁷ hitama isal ediliyorlarsa demek olur ki, bunlar dahi zaildirler⁸. Zaten âlâm⁹ ve evca'ın¹⁰ ömrün güzerean-ı sâkitânesini¹¹ ihlâl edecek hadisattan olduğunu dahi Schopenhauer daha evvelce göstermemiş miydi? O hâlde âlâm ve evca' hâdis¹² ve zail hem de serian¹³ zail demek oluyorlar. Asli ve tabîî olansa bunların fıkdanı¹⁴ yani rahat ve huzur oluyor.

1 intihab: seçme; seçim 2 faikiyet: üstünlük 3 hitam: son 4 isal (eyle-): ulaştırmak 5 tahassür: hasret 6 teellüm: üzüntü 7 iyab: geri dönmek 8 zail: geçici; tükenen 9 âlâm: elemeler 10 evca': acılar 11 güzerean-ı sâkitâne: sessiz geçiş 12 hâdis: yeni, sonradan olan; değişen 13 serian: çabuk; tez elden 14 fıkdan: yokluk

* Göğün altında sevinç yok/kasap dükkânında kuzunun dans etmesi gibi (h.n.)

İmdi asli ve tabîî olandan daha müspet ve hâdis ve zail ve hem de serian zail olandan daha menfi ne tasavvur olunabilir?

Ale'l-umum sevinçleri intizarımızın¹ haricinde bulsaydık saadetler, bahtiyarlıklar geldiği zaman istigrab² ederdik. İstigrabımız ise felaketler, musibetler hakkında vaki oluyor. Hem öyle bir istigrab ki, hükümde istib'ad³ ile müsavi!

Biri diğerini paralayıp ekleden hayvanların hislerini, teessürlerini mukayese edersek netice-i mukayeseyi de Schopenhauer'in lehinde bulamıyoruz. Bir kere şikârını⁴ paralayıp tatlı tatlı ekleden hayvan için şu hâlin ayn-ı saadet olduğuna hiçbir kimse hatta o hayvan, hatta o Schopenhauer dahi şüphe edemez. Demek oluyor ki, mukayesenin tamam yarısı Schopenhauer'in aleyhinde çıktı. Eklolunan hayvana gelince: O hayvan, akıbetini düşünmeye muktedir midir, değil midir? Agleb-i hükemanın⁵ hükümlerine ve hatta Voltaire'in dahi kuzuların kesileceklerini bilmemeleri insana faik bir meziyet olduğunu hükmeyletiğine göre o hayvanda kuvve-i müfekkire⁶ bulunmadığından akıbet-i hâli kendisinden kavi⁷ bir hayvan tarafından eklolunmak olduğunu bilmeyecektir. O hâlde bütün ömrünü –sair ıztırat-ı hayvaniyeden kat'-ı nazar– fakat bu ıstıraptan azade olarak geçirecektir. Nihayet kavinin pençesinde eklolunduğu zaman mustarip olacaktır ki, ömrü bil-farz bir senecikten ibaret ise onun yalnız bir saatten ekall⁸ bir kısmında şu ıstırapı çekmiş olarak üç yüz altmış bu kadar gün, şu kadar saat müddeti o ıstıraptan vareste⁹ olarak geçirmiş olacaktır. Binaenaleyh Schopenhauer'in tavsiye eylediği mukayesenin bir kere tamam nısfı¹⁰ kendi aleyhine bir netice gösterdikten sonra nısf-ı diğerinin dahi işte bu kadar gün ve şu kadar saate nispetle yalnız bir saatten ekalli mikyasınca¹¹ kendi

1 intizar: beklenti 2 istigrab (et-): şaşırmak; garip bulmak 3 istib'ad: uzak görme; ihtimal vermeme; akıldan uzak tutma 4 şikâr: av 5 apleb-i hükema: hakimlerin çoğu 6 kuvve-i müfekkire: düşünme yetisi 7 kavi: kuvvetli 8 ekall: daha az 9 vareste: kurtulmuş; rahat; serbest 10 nısf: yarı 11 mikyas: ölçü

lehinde olup bakisi yine kendi aleyhinde bir hüküm ısdar¹ eyler.

Yok eğer kendisinden ve bir de Kant'tan başka hükemadan hemen hiçbirisini beğenmeyen Schopenhauer hayvanlarda kuvve-i müfekkire olmadığı davasını reddederek “Siz hayvan oldunuz mu ki, kuvve-i müfekkire bulunmadığını hükmeleyiyorsunuz? Onlarda kuvve-i müfekkire vardır. Kavinin pençesinde paralanıp eklolunan zayıf dahi, elbet bir gün olup da şu akıbete duçar olacağını bilirdi” derse, dava başkalaşırsa da netice-i mukayese yine Schopenhauer'in lehinde çıkmaz.

Eğer o hayvanda kuvve-i müfekkire varsa şunu da mutlaka düşünür ki, benî nev'inin² kâffesi bir kavi pençesinde paralanmak suretiyle terk-i dünya etmiyorlar. Öyle olsa nev'leri beka³ bulamayıp münkariz⁴ olması lazım gelirdi. En çokları yine kendi ecelleri ile vefat ediyorlar. Yalnız ekl için ağıllarda, ahırlarda hıfz olunan⁵ koyunlar meyanında bile eceliyle vefat edenleri nadirattan değildir. Koyundan başka hayvanatta elbette vefiyat⁶ maktulinden⁷ ekserdir. Binaenaleyh o müfekkiri hayvan eğer kendi nev'inden ne kadar mevcutta ne kadarının kavinin pençesinde paralanarak ne miktarının dahi rahat yuvasında eceliyle vefat eylemekte olduklarına dair bir istatistik tutmuş ise (Amagülmeyiniz! Hayvanın müfekkiri olmasına ihtimal verince zihnen bir istatistik tutmasına da ihtimal verilmeli değil mi?) o akıbet-i müdhişeden endişesi dahi yine o istatistik nispetinde olur. Nisbet-i mezkûre ne kadar az olursa olsun biz razıyız. Zira bir kere şikârını ekleden bir hayvanın hâl-i saadeti tamam yarı yarıya bizim lehimize şهادet eyledikten sonra taraf-ı mağlubdan ne kadar az bir hiss-i şهادete mazhar olacak olsak ekseriyet bizde kalarak Schopenhauer yine davasını kendi bürhanıyla⁸ kaybetmiş olur.

1 ısdar (eyle-): ortaya çıkarmak 2 benî nev': türünün çocukları; aynı türden olanlar 3 beka (bul-): devam etmek 4 münkariz (ol-): tükenmek 5 hıfz (ol-): korumak; saklamak 6 vefiyat: ölümler 7 maktulîn: öldürülenler 8 bürhan: delil

Lâkin şu mülâhazatımıza bakıp Schopenhauer'in mesleğini külliye ve katiye münasebetsiz görüyoruz zannetmeyiniz. Zaten bu meslek onun kendi mesleği olduğu da müselleme değil a? Bir şeyi öyle külliye ve katiye kabul etmek de mübalağadır, reddeylemek de! Gayeti¹ birisi ifrat² mübalağa olur diğeri de tefrit³ Biz şimdiki hâlde hakîm hazretlerinin fıkârâtı⁴ üzerine sathiyen bir intikadda⁵ bulunuyoruz. Görüyoruz ve gösteriyoruz ki, kendisi "Müspet olan ancak ıstıraptır" davasında bu davayı zihinlere kanaat-bahş olacak surette ispat edememiştir. Şimdilik bu kadarı kifayet eylesin de ilerisini de ileride görürüz.

1 gayet: nihayet: sonuç **2** ifrat: ileri gitmek **3** tefrit: geride kalmak **4** fıkârât: (yazdığı) kıssalar: bölümler: kısımlar **5** intikad: eleştiri

MEBHAS 2

SADE HUZUR MÜMKÜN MÜDÜR?

Schopenhauer bu dünyada müspet olan şey ancak âlâm ve ıstıraptan ibaret olduğuna o kadar kanaat eylemiş ve huzur ve saadeti o kadar muhale¹ talik² etmiştir ki, bi'l-farz bu dünya sade bir huzur dünyası olsa onun da bir ıstırap hükmünü alacağını gayet müdekkikâne bir surette tasvir eylemektedir. Bakınız şu fıkrası ne dakik ne de tuhaftır. Diyor ki:

“Eğer hava-yı nesimînin³ tazyikinden azade olsa vücudumuz nasıl patlayıp mahvolacaksa yine onun gibi eğer hayat ve maişet-i beşerden sefalet, mezahim⁴, acz ve mesai-i beyhude⁵ gibi tazyikler kaldırılacak olsa bu huzur ve saadetin müfredatında⁶ insanın ifratı o kadar ileriye varırdı ki, insanı mahv ve hiç olmazsa cinnet-i şedide⁷ derecelerine isal eylerdi. Her zaman insan için bir miktar gam, keder veyahut sefalet lâzımdır. Nasıl ki doğru ve mütevezin⁸ yürümesi için gemiye safra lâzım olduğu gibi”.

Bu pek doğru bir söz ve güzel bir teşbihtir. O hâlde min-vechin⁹ mezahim-i hayatın dahi bir nimet, bir saadet olmasını kabul lazım gelir ki, Schopenhauer işte bu noktada bizden ayrılıyor. Bakınız ne diyor:

İmdi şüphe yok ki, hemen her insanın nasibi çalışmak, üzölmek, zahmet çekmek, sefalete düşmekten ibaret oluyor. Fakat insanın her arzusu hemen vukuunu müteakip hâsıl olursa hayat-ı beşeri ne ile dolduracaklar ve zamanı neye istimal edeceklerdi? Bu nev'-i beşeri bir mevki'-i mebzuliyete¹⁰ koyunuz ki, orada kuşlar hazır

1 muhal: imkânsız 2 talik (eyle-): bağlamak 3 hava-yı nesimî: temiz hava 4 mezahim: zahmetler; sıkıntılar 5 mesai-i beyhude: boşa çalışma 6 müfredat: bir bütünün içindekiler 7 cinnet-i şedide: şiddetli cinnet 8 mütevezin: dengeli 9 min-vechin: bir cihetten; bir bakımdan 10 mevki'-i mebzuliyet: bolluk hâli

kebab oldukları hâlde uçsunlar. Hem de tamam ağızların yetişebileceği kadar yakın uçsunlar veyahut herkes sevdiği mahbubeyi¹ bilâ-müşkilât² derhâl der-aguş³ ediversin. O hâlde görürler ki, insanlar sıkıntısından çatlarlar. Ya kendi kendilerini asarlar, ya birtakımı kavga çıkarırlar, yekdiğerini boğazlarlar, velhasıl kendi kendilerine o kadar felaketler çıkarırlar ki, şimdiki hâlde tabiat onları o kadar felaketzede etmemiştir.

Gördünüz mü bir kere bizim feylesof efendinin tuhaflığını! Vakıa pek müdekkikâne bir tuhaflık ise de herhâlde yine bir tuhaflıktan başka bir şey değildir.

Evet hiçbir işi gücü, meşguliyeti filanı olmayan insanın bah-tiyar olamayacağını ve can sıkıntısına duçar olacağını mu-hakkaken hükmedebiliriz. Çünkü bunu tecrübe bizim için mümkündür. Fakat hazır kebab olmuş kuşların ağzımıza yakın uçuşacakları ve mahbubelerimizin aguşlarımızda hazır ve amade bulunacakları memlekette can sıkıntısından çatlayacağımızı, kendimizi asacağımızı, birbirimizi boğazlayacağımızı hükmedebilir miyiz? Bunu hükm için cebr-i nefis⁴ edersek âdetâ safsata etmiş oluruz. “Niçin?” mi dediniz? Henüz o memleketi görmedik, tecrübe etmedik de onun için! Böyle bir memleket tasavvuru Schopenhauer’in sevmediği metafizik zeminlerden olup hele o memlekette intiharlar, mukateleler dahi tasavvur ederse metafiziğe bir “meta” daha ilâve etmek, yani “meta-metafizik” diyerek, fiziğin öte tarafının daha öte tarafı diye tasavvur bir bâlâ-yı tasavvura⁵ ayn-ı vâki⁶ suretinde vücut vermek demek olmaz mı?

Schopenhauer’in tasvir eylediği şu mebzuliyet âlemi cennat-ı naim⁷ değildir. Hakîm-i muma-ileyh⁸ o cennet ve cehennem me-selesine dahi ayrıca gelmektedir ki, ona dair olan mütalaalarının

1 mahbube: sevgili 2 bilâ-müşkilât: zorluk çekmeden 3 der-aguş [et-]: kucaklamak 4 cebr-i nefis [et-]: kendini zorlamak 5 bâlâ-yı tasavvur: tasavvur ötesi 6 ayn-ı vâki: gerçekten olmuş 7 cennat-ı naim: bolluk cenneti; cennetin dördüncü tabakası 8 hakîm-i muma-ileyh: adı geçen filozof

derecesi dahi mahallinde görülecektir. Buradaki bir hayaldir ki, hayalin dahi mahiyeti kendisine hak kazandıramayacağı tabiatıyla meydana çıkmaktadır.

Bu dünyada huzur ve rahat mümkün olmadığına ve bi'l-farz hayat-ı beşerin sırf huzur ve rahattan ibaret olacağı farz edilse onun dahi insanı bahtiyar edemeyip can sıkıntısından insanı geberteceğine Schopenhauer cenapları güzelce kanaat eyledikten sonra bu hayatın bir mesai-i daime hayatı olmasını müddeasının en büyük neticesi olmak üzere dermeyeran¹ eyliyor ve bu bapta birçok sözler söylediği sırada ez-cümle² diyor ki:

Hakikat! Bu dünyada hiçbir kimsenin hâli şayan-ı gıpta değildir. Herkes ne kadar acınacak hâldedir!

Hayat bir meydan-ı mesaidir ki, ifa-yı vezai³ için kemal-i cehd ve ihtimamla⁴ çalışmalıdır.

Dünya bir cehennemdir ki, insanların bazıları o cehennemde azap çekmekte ve bazıları dahi onları tazip⁵ eyleyen şeytanlar hükmünü almaktadır.

Leibniz'in* ispatı veçhile daire-i imkânda olan âlemlerin en iyisi bu âlem olduğuna kanaat edilse bile, bu âlemi yaratmış olan zat imkân denilen şeyin dahi haliki⁶ olmak lâzım geleceğinden, o halik bundan âlâ bir âlem yaratılmasını hiç olmazsa taht-ı imkânda⁷ bırakmalıydı. Maişet âleminde daima etrafınızı tanıyarak nerede olduğunuzu bilmek ve hakayık-ı dünyayı anlamak için elinizde selâmet-nüma⁸ bir pusula bulunmasını ister misiniz? Öyle ise bu dünyanın bir mihnet ve meşakkat-i mahza⁹ dünyası olduğuna inanmaya alışınız. Azaba lâıyk olanların menfası!¹⁰

Böyle bir menfanın fenalıkları meyanında en azı yalnız orada tesadüf edilecek arkadaşlar ve bunların cemiyet-i musahabesi¹¹ değildir.

1 dermeyeran [eyle-]: öne sürmek 2 ez-cümle: bu bağlamda 3 ifa-i vezai: görev yapma; sürdürme 4 kemal-i cehd ve ihtimam: tam gayret ve özen 5 tazip [eyle-]: eziyet vermek, çekirtmek 6 halik: yaratıcı 7 taht-ı imkân[da]: imkân altında; mümkün 8 selâmet-nüma: doğru yolu gösteren 9 mihnet ve meşakkat-ı mahza: sade zorluk ve eziyet 10 menfa: sürgün yeri 11 cemiyet-i musahabe: sohbet topluluğu

* Leibniz: Gottfried Wilhelm Leibniz, 1646-1716 yılları arasında yaşamış Alman matematikçi ve filozof. [hn.]

Politika töhmetiyle¹ zindana atılan alicenap mahpusun etrafındaki eşirra-yı eşkıya² ile ihtilât³ etmeyerek ihtiyar-ı vahdet⁴ eyleyebileceği gibi mahbes-i dünyada⁵ dahi bir zeka-yı âli, bir güzel ruh sahibi adam ihtiyar-ı uzlet⁶ edebilir ancak bu hâl dünya yüzünde bilâ-hayret⁷ ve lâ-nefret⁸ hilkatin adem-i mükemmeliyeti denilen şeyi yani insanlardan en çoğunun manen ve maddeten fenalıklarını hatta çehrelerinin tenevvüatından⁹ bile görüp anlamaya müsait olur ki, işte bu müşahede dahi bir işkence makamına kaim olur.

Dünyanın ve dünya içinde âdemin bu hâlde bulunmaması lâzım geleceği itikad-ı tamını bizi yekdiğerimiz hakkında şefkat ve merhametle memlu¹⁰ etmek lâzım gelir. Binaenaleyh efrad-ı beşerin¹¹ her biri diğerine insan sıfatıyla mülâki¹² olup da, efendi, bey, senyör sıfatıyla olmayacak olsalar birbirinin şerik-i mihneti¹³ sayılırlardı. Bu da mihnete sabır ve yekdiğerine şefkat ve akrabaya muhabbet gibi şeylerin lüzumunu teyit eylerdi.

Schopenhauer şu neticeyi –evvelce dahi demiş olduğumuz veç-hile– birçok sözler söyledikten sonra istintaç eyliyor ki, biz o söz meyanından en canlıcalarını iktibas ile bâlâya¹⁴ yazdık. Şimdi yazdığımız şeylere bir daha atf-ı nazar edelim:

Evvelâ herkesin ne kadar acınacak hâlde bulunduğu birer birer ve başka başka nokta-i nazardan hükmedilecek şeylerdir ki, onu insanın yalnız kendi bulunduğu nokta-i nazardan hükmetmesi yine görmediği, tecrübe etmediği, bilmediği bir şeyi hüküm demek olur ki, bizce bu dahi hikmet addolunamaz. Ama bu dünyada hiçbir kimsenin şayan-ı gıpta olmadığım Schopenhauer'in bir “hakikat” olmak üzere hükmetmesini asla kabul etmeyebiliriz. Zira biz bilakis maddeten görüyoruz ki, dünyada herkes yekdiğerinin hâlini şayan-ı gıpta buluyor. Küçükler büyüklerin, züğürtler zenginlerin hâllerini şayan-ı gıpta bulmakla kalmayıp bazı

1 töhmet: suçlama 2 eşirra-yı eşkıya: çok kötü eşkıyalar 3 ihtilât (et-): karışıp görüşmek 4 ihtiyar-ı vahdet (eyle-): teklifi, yalnızlığı seçmek 5 mahbes-i dünya: dünya hapishanesi 6 ihtiyar-ı uzlet (et-): yalnızlığı seçmek 7 bilâ-hayret: hayret etmeden 8 lâ-nefret: nefret etmeksizin 9 tenevvât: çeşitlilik 10 memlu (et-): doldurmak 11 efrad-ı beşer: insanlığın fertleri 12 mülâki (ol-): görüşmek 13 şerik-i mihnet: sıkıntı arkadaşı, ortağı 14 bâlâ: yukarı

kere büyükler küçüklerin hâllerini de şayan-ı gıpta buluyorlar. “Ah! Şu ahmak herifin akli bende olsa da bir saatçik rahat bir uyku uyusam” diye tahassür-i gıpta-keşâne¹ bulunan vezirin hikâyesi pek meşhur olduğu cihetle elbette malumunuzdur. Binaenaleyh Schopenhauer bu dünyayı hiç sevmediği, beğenmediği ve hâline gıpta olunamayacak hiçbir adam göremediği için böylesöylüyorsa ona diyecek bulamazsak da başkaları onun gibi olmadıkları için dünyayı da onun gibi görmemekte elbette muhtar² bulunacaklardır.

Vakıa hayat bir meydan-ı mesaidir ki, insan bu meydana ikmal-i vezaif³ için kemal-i cehd ve ihtimamla çalışmalıdır. Lâkin bundan dolayı dünyanın cehennem olması mı lâzım gelir? Semere-i mesaisini iktitaf⁴ eden adamların nimet-i cennete nail olmuşçasına bir haz aldığını, bir safa sürdüğünü Schopenhauer nefsinde tecrübe etmemiş midir? Bunu inkâr edemez. Zira kendi mektuplarında kendisi ikrar ediyor ki, kendi semere-i mesaisi zanneylediği ve “benim feylesofim⁵” diye o gündeki hâlde aksi bedihi⁶ ve aşikâr bulunan feylesofiyi kimse beğenmediği müddet çıldırması meyus olduğu hâlde herkes beğenmeye başlayıp da şöhreti artması üzerine kendisini “mesih” ve şakirtlerini “havari” addetmek derecelerinde sevinmeye başlamıştır. Ölümünden korkusu pek büyük olan bu hakîm-i dakika-senc⁷ kendisi diyor ki: “Az vakit zarfında böcekler vücudumu yesinler, delik deşik etsinler! Bunu düşünmeye katlanabilirim. Fakat hikmet hocaları benim feylesofimi böcek gibi yeyip delik deşik eylesinler! İşte bunu düşündükçe, daha şimdiden tüylerim ürperiyor.” Niçin? Feylesofisini yani mahsul-i mesaisini pek sevdiği için değil mi? Öyle ise tenakuzdan meseleyi kurtarmak için mutlaka kabul etmelidir ki, mesai-i mücahidâne dünyayı cehennem etmez.

1 tahassür-i gıpta-keşâne(de bulun-): gıpta ederek istemek 2 muhtar: özgür 3 ikmal-i vezaif: vazifesini yerine getirme 4 iktitaf (et-): toplamak 5 feylesofi: felsefe 6 bedihi: belli; açık 7 hakîm-i dakika-senc: ince fikirli filozof

Zira mesainin fıkdanı bir azap olduğunu Schopenhauer dahi iddia etmişlerdi.

“İmkânda ma-kândan¹ ebda’i² yoktur” hikmetini Leibniz koymuş diye kabul edemeyiz ki, hatta bu dünyadan ekmel³ ve ebdaı bir dünyanın âlem-i imkânda bulunamayacağı davasını Leibniz serdetmiş diye kabul edelim. Vakıa biz daire-i imkânda mevcut olanların ebda’ını aramayacak derecelerde mükemmel buluruz ve bulmaya mecburuz. Zira “değildir” demek için ispat-ı müddeâ lâzımdır ki, biz ondan âciziz. Böyle bir iddia ancak Schopenhauer’de bulunabilir. Şu kadar ki, Cenâb-ı Hakk her şeyin haliki olduğu gibi imkânın da haliki olduğunu teslimde Schopenhauer ile beraberiz. Hatta deriz ki, Schopenhauer bir Leibniz’in sözüne ehemmiyet verdiği kadarlık olsun bir başkasının sözüne de ehemmiyet verseydi “Ahiret sana ulâdan⁴ hayırlıdır” diyen zat-ı hakikat-simatın⁵ o sözünü derpiş⁶ eyleyerek haliki ithama kadar varıp da öte tarafta daha metin bir hikmete malik olan yüz milyonlarca insanları bir hande-i istigraba⁷ mecbur etmiş olmazdı. Bu âlemden âlâ bir âlem yaratılmasını Cenâb-ı Halik’in taht-ı imkânda dahi bırakmadığını Schopenhauer’e kim söylemiş? Leibniz mi? Nasraniyet mi? Ya bunların hak olduklarını kim ispat etmiş? Kavı⁸ ise işte öte tarafta bir kavı daha vardır ki, bundan âlâ bir âlem yaratılması adimü’l-imkân⁹ değil, hatta o âlem-i diğerin yaratılmış ve bizi beklemekte bulunmuş olduğunu da haber veriyor. Ama o söze iman etmeyecekmiş! Öyleyse aksi olan diğer söze de iman etmesin. Fakat nazar-ı dikkate alsın ki, o sözü terviç¹⁰ edecek olan hükema Schopenhauer’in ve Voltai-re’lerin metafiziklerinden daha kuvvetli metafizikler ile o sözün hakk-ı mahız olduğunu daha güzel ispata muktedir olurlar.

1 ma-kân: olan 2 ebda’: daha güzel 3 ekmel: daha mükemmel 4 ulâ: evvel, birinci (dünya) 5 zat-ı hakikat-simat: hakikati işaret eden kişi 6 derpiş (eyle-): göz önünde bulundurmak 7 hande-i istigrap: şaşkınlık gülümsemesi 8 kavı: söz 9 adimü’l-imkân: imkânsız 10 terviç (et-): değerini arttırmak, geçertmek

Bu âlem-i hayatta hakikati bulmak için selâmet-nüma¹ olmak üzere bize âlemin bir dâr-ı mihnet olduğunu düşünmeye alışmayı tavsiye etmesi Schopenhauer için sair sözleri kadar garip değildir. Ama o mihnetlerin bir büyük kısmı içinde bir de lezzet vardır. Biberin acı olduğu muhakkak bulunmakla beraber zevkini alanların gözlerinden yaş döke döke yine biber yedikleri gibi mesai-i beşeriyenin metaibinden² zevk alanları da reddetmemelidir. İşte ez-cümle Schopenhauer kendisini bir zekâ-yı âli, bir ruh-ı safi erbabından addederek, insan denen haşerat-ı müz'ice³ meyanında kendisini bir kûşe-i vahdete⁴ çekmek lezzetini alabiliyor. Hatta bu kûşe-i vahdeti bir cay-ı tetkik⁵, bir mevki-i tettebbu⁶ ittihaz ederek orada insanların çehrelerinden bile nasıl muziyat⁷ olduklarını anlamakla müteellim⁸ oluyorsa da zindandaki politika mahpusunun kendisini haşerat-ı saireden tefrik ederek mutmain olması gibi o dahi kendi temeyyüzüyle⁹ mutmain oluyor ya! Bunu olsun bir bahtiyarlık addetmelidir.

Beşeriyetin duçar olduğu beliyyata¹⁰ karşı insanların yekdiğerini nazar-ı müsavat¹¹ ile görmesi ve birbirine müşfik ve rahim bulunması hakkındaki vesayası¹² mahz-ı hikmettir. Lâkin bundan dolayı biz yalnız Schopenhauer'e mi minnettâr oluruz? Teşek-küratımızı münhasıran¹³ ona mı arz eyleriz?

Heyhat!...

1 selâmet-nüma: doğru yolu gösteren rehber 2 metaib: yorgunluklar: meşakkatler 3 haşerat-ı müzice: rahatsız edici, zararlı haşereler 4 kûşe-i vahdet: yalnızlık köşesi 5 cay-ı tetkik: araştırma yeri 6 mevki-i tettebbu: inceleme alanı 7 muziyat: rahatsız eden, eza veren şeyler 8 müteellim {ol-}: kederlenmek 9 temeyyüz: seçkin, üstün olma 10 beliyyat: felaketler 11 nazar-ı müsavat: eşit bakışlar 12 vesaya: öğütler 13 münhasıran: yalnızca

MEBHAS 3

DÜNYA BİR CENNET Mİ YA CEHENNEM Mİ?

Artık bu suali Schopenhauer'e sormaya ve cevabını beklemeye hacet mi vardır? Hiç şüphe bile etmezsiniz ki, onun nazarında dünya bir cehennemdir. Fakat zannetmeyiniz ki Schopenhauer dünyanın bir cennet olması ihtimalini de nazar-ı dikkati önüne almaksızın bu hükmü şöyle bilâ-mülâhaza veriveriyor. Yok! Bir taraftan dünyayı cennet itikat edenleri dinleyip reddederek diğer taraftan dahi dünyanın cehennem olduğunu iddia ve ispata çalışıyor. Hele biraz kendisini dinleyelim de neler söylüyor görelim.

Dünyanın cennet olması bahsinde diyor ki:

Optimistler yani her şeyi iyi görenler bu dünyayı kendi mesleklerince tanzim etmişler ve bize dahi daire-i imkândaki dünyaların en âlâsı bu olmak üzere göstermekte bulunmuşlardır. Fakat bu baptaki münasebetsizlikleri dahi insanın yüzüne karşı haykırıp duruyorlar. Bana diyorlar ki, gözlerimi açayım da nazarımı güneşin tenvir¹ eylediği dünyanın güzellikleri üzerine sevk edip gezdireyim. Dağlarına, vadilerine, çağlayan sularına, nebatatına, hayvanatına, ne bileyim daha nelerine hayran olayım. Dünya bir *lanterne magique** değil midir ki, şüphe yok ki manzaraları görmek için pek âlâdır. Fakat o manzaralar sahasında kendi oyununu oynamak hususunda fark, hem büyük fark vardır. Optimistten sonra bana bir herif daha gelerek bu dahi bana devir ve hareketlerinde ecram-ı semaviyenin² yekdiğerine çarpıpması ve denizlerin, karaların birbirine karışarak azîm bir çamur husule getirmemesi ve bunların birbirinden ayrı ve tertemiz bir hâlde bulunması ve dünyamızda her şeyin ezeli ve ebedi buzlar içinde donmadığı gibi hararetler içinde dahi yanmayarak ve

1 tenvir (et-): aydınlatmak 2 ecram-ı semaviye: gök cisimleri

* Bazı hayalât irae eden [gösteren] bir nevi fizik fenerine itlak olunur ki, mahiyeti hakkında Mirat-ı Âlem nam[isimli] musawver [resimli] gazetede muharrir-i âcizin bir bendi vardır. (yn.)

mahrek-i arzın¹ meyli sayesinde ilkbahar ebediyen devam etmeyerek meyve vesairenin kemale ermesi için yaza dahi hulul fırsatı kalması ne büyük bir hesap, ne azîm bir hikmet olduğunu nazar-ı dikkate arz ediyor. Fakat bunlar ol lâ-cirmlerdir² ki, eğer bu dünya az çok bir zaman mevcut olacak ve yıldızlar devam edecekse bina-yı âlem öyle çer çöpten inşa edilmemesi ve binaenaleyh biraz zaman sonra derhâl yıkılıvermemesi iktiza eder. Bir kere de bu kadar medh ü sena³ olunan inşaatın mahiyetine bakalım, bu kadar metin bina olunmuş bulunan tiyatro saha-i temaşası üzerindeki aktörlerin harekâtına dikkat edelim. His denilen şeyle beraber mesaib⁴ ve âlâmın dahi peyda olduğunu ve his büyüdüğüce mesaib ve evca'-ı mezkûrenin⁵ de büyüdüğünü ve arzu ile hırman⁶ ve ıstırabın at başı beraber gittiklerini görüyoruz...

Dünyanın bir cennet olduğunu biz hiçbir vakitte iddia etmemiş olduğumuz gibi hiçbir vakitte dahi bu iddiada bulunmayacağı-mızdan eğer başkaları böyle bir iddiada bulunmuş da Schopenhauer onları reddeyliyorsa mesaisini tebrik ederiz. Hatta biz dahi kendisine bir muavenet-i âcizâne⁷ olmak üzere deriz ki:

Bu dünya yüzünde bulunmaklığımız haysiyetiyle bize “cennet” diyecek olsalar hayalimize mutlaka öyle bir âlem gelecektir ki, dünyamız için her neyi beğenmiyorsak onlar o âlem-i diğerde olmayacaklar ve dünyamızca her neyi beğenmiyorsak onlar o âlemde bulunacaklardır. Meselâ, Schopenhauer ile beraber herkesin en ziyade beğenmediği şey ölüm olduğu hâlde o cennet denilen âlemde evvel-be-evvel bunun bulunmaması lâzım gelecek. Orası hilkatin gaye-i sahihası olacak. Bu dünya gibi bir kapısından girilip diğerinden çıkılan bir memerr⁸ olmayacak!.. Ama bunları gördüğümüz, yoklayıp tecrübe eylediğimiz için mi böyle söylüyoruz? Yok! Fakat nazar-ı dikkat ve hikmete cennet denilen şeyi getirdiğimiz zaman tab'an ve mutlaken böyle ol-

1 mahrek-i arz: dünyanın yörüngesi 2 lâ-cirm: cisimsiz, küçük şeyler 3 medh ü sena (olun-): övülmek 4 mesaib: musibetler 5 evca'-ı mezkûre: zikredilen acılar 6 hırman: yokluk 7 muavenet-i âcizâne: değersiz yardım 8 memerr: geçilecek yer, cadde, sokak

masından başka zihnimiz hiçbir şeye giremeyeceği için böyle söylüyoruz. Hâlbuki dünyada ezeliyet, ebediyet bile bulunmadığından ve dünyanın hiçbir hâli işte ez-cümle Schopenhauer gibi dostlarımızı da memnun edemeyeceğinden böyle bir dünyayı herhangi hakîm cennet addetmiş veya cennetin bu dünyadan ibaret bulunacağı zannına düşmüş ise budalalık etmiş olacağına hiçbir kimse zerre kadar dahi şüphe edemez.

Şimdi gelelim bir de dünyanın cehennem olması hükmüne! Schopenhauer bir fıkrasında diyor ki:

Hayat-ı beşer bir saat rakkası gibi âlâm ile can sıkıntısı arasında sallanıp durmaktadır. Mademki insanlar cehennem denilen şeyi “mahall-i âlâm”² olmak üzere hükmetmişlerdir, o hâlde cennet denilen şey için dahi can sıkıntısından başka bir şey kalmaz.

Bir diğer yerde dahi diyor ki:

Dante* tasvir eylediği cehennemi için iktiza eden modeli bizim dünyamızdan başka nerede arayıp bulmuştur? Onun bize tasvir eylediği cehennem ise hakikaten bir cehennemdir. Bilakis cennet ile onun zevklerini, sefalarını tasvir lâzım gelince iktihâmı² gayr-i kabil müşkilât içinde kalmıştır. Dünyamız cennete benzer hiçbir şey göstermiyor. Onun için bu hâl-i acze giriftar³ olmuştur. Bunun için de cennetin zevklerine, sefalarına bedel bu bapta âbâ ve ecdadının⁴ ve papazlarının kendisine öğretmiş oldukları vesayayı bize nakl ile iktifa etmiştir. İşte bununla görölüyor ki, bizim dünyamız nasıl bir dünyadır.

Bir başka yerde dahi diyor ki:

Herkesin hayatı daima ne gibi mesaibe mukabil bulunduğunu yine o herkesin gözleri önüne koysalardı mutlaka bu müşahededen ürkerdi. Her şeyi beğenip tahsin eden feylesofları hastahanelere,

1 mahal-i âlâm: elemelerin yeri 2 iktihâm: dayanma; katlanma 3 giriftar [ol-]: tutulmak; yakalanmak 4 âbâ ve ecdad: atalar

* Dante: 1265-1301 yılları arasında yaşayan, İlahî Komedyası adlı eseriyle tanınan İtalyan şair Dante Alighieri. [hn.]

tahaffuzhanelere¹, ameliyat-ı cerrahiye salonlarına, hapishanelere, işkencehanelere, üsera² ahırlarına, muharebe meydanlarına ve mehakim-i cinaiyye³ götürüp de enzar-ı adiyeye⁴ dikkatten kaçıp orada sokulmuş bulunan felaketleri gösterecekler velhâsıl o gülünin⁴ kulesine enzar-ı dikkatini sevk eyleselerdi en mükemmel dünya olmak üzere iddia eylediği bu dünyanın ne hâlde olduğunu o feylesof dahi görürdü.

Schopenhauer birçok sözleri meyanında ez-cümle işte bu sözler ile dünyanın olsa olsa ancak bir cehennem olacağını hükmeyleyor. Fakat bizim mesleğimiz malum ya! Tetkik ve tamik⁵ etmeksizin ne iyi ne kötü hiçbir şeyi kabul edemeyiz.

Evvelâ düşünüyoruz ki, hayat-ı beşerin bir saat rakkası gibi sıkıntı ile âlâm arasında sallanıp durmakta olması bizce teslim olunmuş bir dava değildir. Binaenaleyh cehennem denilen şeyi dar-ı âlâm ittihaz edince cennet denilen şeyi dahi can sıkıntısı âlemi diye telâkki için Schopenhauer'in reyini kabule hiç mecburiyetimiz olamaz.

Vakıa sözlerinin alt tarafından anlaşıldığına göre Schopenhauer, eğer kendi tavsiyesi veçhile bu dünyayı bir cehennem addetmeyip de bir cennet bile addeylese hiçbir elem ve kederi olmayanların da can sıkıntısından esneyip patlamaları lâzım geleceğine göre dünyayı cennet olmak üzere telâkki imkânını da bizden selb etmek⁶ istiyorsa da butlanını⁷ yukarıki mebahiste ispat etmiş olduğumuz bu dava temcit pılavı gibi tekrar tekrar ısıtılıp burnumuza sokulamaz.

Dante bir cehennem tasvir etmiş ki, hakiki cehennem dahi oymuş. Bu kadar hakiki bir de cennet tasviri için şu dünya yüzünde hiçbir saadet ve safa modeli göremediğinden onu tasvir edememiş.

Dante denilen zat-ı muhterem on üçüncü asr-ı milâdide Floran-

1 tahaffuzhane: barınak; sığınak 2 üsera: esirler 3 mehakim-i cinaiye: cinayet mahkemeleri 4 güle: tımarhane 5 tamik (et-): inceden inceye araştırmak 6 selb (et-): çekip almak 7 butlan: yanlışlık

sa'da doğan ve *Divine Comédie** nam eser ile iştihar eden zat değil midir?

Esasen üç kısma münkasım olup birincisi “Cehennem”, ikincisi “Purgatoire” yani dar-ı tasfiye¹ ve üçüncüsü “Cennet” sernameleriyle mevsüm² bulunan eserleri hakikaten hayal-i beşerin varabileceği kadar âlidirler. Ruhlar bu dünyadan gittikten sonra birtakımı nasıl cehenneme atıldıklarını ve birtakımı dar-ı tasfiye de nasıl günahlarından temizlendiklerini ve hayrat ve hasenat³ ashabının⁴ cennete nasıl girdiklerini gayet şairâne bir surette tasvir eylemiştir. Eser-i mezkûr esasen hayal-i şairânenen ibaret olup güya Virgilius** nam Latin şairini dahi birlikte alarak cehennem ve dar-ı tasfiye ve cenneti birlikte seyahat eylediklerini ve Béatrice nam sevdiği kızı cennette bulduğunu filanı hikâye eylemiştir. Şu kadar ki, şair-i muma-ileyh bu eserde cennete, cehenneme attığı ruhlar lehinde veya aleyhinde birçok mekasıd ve agraz-ı şahsiyesine⁵ hizmet ederek binaenaleyh hakayık-ı mekasıdı⁶ bihakkın anlaşılamayıp kalmıştır.

Veleve süllim⁷ Dante ahval-i cehennemi Schopenhauer'in dahi beğenmiş olduğu surette bihakkın tasvir etmiş olsun da ahval-i cenneti edememiş bulunsun. Eğer Schopenhauer cennet ve cehennemin mahiyetini böyle birer tasvirle takdir edebilecekse biz ona bir de ahval-i cennet nasıl tasvir olunduğunu arz edebiliriz. Hem Dante'den yedi asır evvel edilmiş bir tasvir ki, eğerçi o musavvirin⁸ düşmanları tasvir-i mezkûru levs-i şehvaniyetle⁹ itham etmekteyseler de iftira-yı mahzda bulundukları muhakkakan aşikârdır. Öyle bir surette ki, güya lezaiz-i şehvaniye-i

1 dar-ı tasfiye: temizleme, arınma kapısı 2 mevsüm: adlandırılmış 3 hasenat: güzellikler; iyilikler 4 ashab: sahipler 5 mekasıd ve agraz-ı şahsiye: şahsi garazlar ve maksatlar 6 hakayık-ı mekasıd: gerçek maksatlar 7 veleve süllim: diyelim ki 8 musavvir: tasvir eden 9 levs-i şehvaniyet: şehvaniyet kırı

* Divina Commedia (İlahi Komediya): Dante tarafından 14. yüzyılın ilk yarısında yazılmış, İtalyan edebiyatının en meşhur epik şiiri ve Dünya edebiyatının önemli bir başyapıtı. (h.n.)

** Virgilius: Milattan önce 70-19 yılları arasında yaşamış olan Latin şairi. (h.n.)

dünyeviyyenin¹ model ittihaz edilmesinden ibaret bulunan zevk ve sefalarında ez-cümle tenasülün² fıkdanıyla o sefanın suret-i dünyeviyesine asla kıyas olunamayacağı mertebe-i sübuta³ varmaktadır. Schopenhauer dünyanın ölümünden korktuğu hâlde orada ölüm göstermemiştir. Ömrün suret-i güzeranından, acz-i pirîden⁴ ürktüğü hâlde ki, orada hayat bunlardan tecrit kılınmıştır. Hazır kebab edilmiş kuşlar bulunmak derecesinde fevka't-tasavvur⁵ nefsin her iştiha⁶ edebileceği şeylerin vücudu tasvir edildiği hâlde orada insanların çıldırmalarına, kendilerini asmalarına ve yekdiğeriyle mukatele etmelerine filana da ihtimal verilmemiştir. O kadar güzel tasvir olunmuştur ki, Dante'nin cehennemini ayn-ı cehennem olmak üzere kabul eden Schopenhauer bu tasvir-i cenneti tamamıyla bi-tarafâne bir fikirle telâkki ve tettebbu eylemiş olsa elbette ondan ziyade beğeneceğine şüphe edilemez. Zira kendisi Nasaranın cennetini beğenmiyor da haklı olduğunu ispat da ediyor. Bir kafaya iki kanat takılarak bir ihtiyar adamın yanı başında tayerandan⁷ ibaret olacak cennette filvaki⁸ iç sıkıntısından başka hiçbir şey görülemez.

Elhasıl ahval-i dünya bir cennet tasviri hususunda Dante'yi hislendirememiş ise ondan başka pek çok mütehassislere⁹ hislendirebileceği zaten derkâr¹⁰ iken bizim Schopenhauer'e tavsiye ettiğimiz tasvir-i cennet zaten tahassüsât-ı dünyeviyyeden ibaret bir şairiyetle vücuda getirilmiş olmayıp akıl ve hikmet-i beşeriyenin varabileceği mertebede maksad-ı hilkatın gayeti olmak üzere tasvir ve tebşir¹¹ edilmiştir.

Ama bizim şu sözlerimize karşı Schopenhauer mezardan başını kaldırıp da “Sen bana bir din tarafından tasvir olunan cenneti irae¹² eyliyorsun! Hâlbuki ben dinsizim. Ben kiliseyi baltalayan

1 lezaiz-i şehvaniye-i dünyeviye: dünyevi şehvani zevkler 2 tenasül: üreme 3 mertebe-i sübut: kesinlik mertebesi, kademesi 4 acz-i pirî: yaşlılığın aczi, düşkünlüğü 5 fevka't-tasavvur: tasavvur üstü, ötesi 6 iştiha (et-): arzu etmek, istemek 7 tayeran: uçma 8 filvaki: gerçekten 9 mütehassis: hislenen; duyulanan; duygu sahibi 10 derkâr: açık 11 tebşir (et-): müjdelemek 12 irae (eyle-): göstermek

fırkaya mensubum” diyecek olursa cevabımız hazırır. Deriz ki:

Eğer Dante bir dindar olmak üzere telâkki ediliyorsa onun dindarâne tasvir ettiğı cehennemi ayn-ı cehennem olmak üzere kabulde beis görmeyenler bizim dahi cennet için dermeyeran¹ eylediğimiz tasvir-i dindarâneyi kabulde de beis görmezler. Yok Dante dindarlığından tecrit olunup da tasvir-i cehennemi öyle telâkki olunuyorsa biz dahi dinimizi kabul ediniz diye kimsenin boğazına sarılmayız. Onun diniyeti bizde kalmak üzere tasvirin bir tasvir-i mücerret olarak kabulünü dermeyeran eyleriz. Bundan dahi imtina edilecek olursa o zaman iş mükâbereye² varmış olur ki, bu da ne bir dindara ve ne de bir feylesofa yakışmaz.

Hâlbuki bundan evvel dünyanın bir cennet olamayacağı hakkındaki mütalaayı burada yine o dünyanın bir cehennem olabilmesi tasavvuruna karşı dahi irad³ edebiliriz. Çünkü beka cennetin şanından olduğu gibi cehennemin de şanındandır. İkisinde de “hâlidûn”⁴ bulunacaklardır. Demek oluyor ki dünya ne cennet olabilir ne de cehennem.

Ya ne olabilir?

Yine dünya olması kâfi değil midir?

1 dermeyeran (eyle-): ileriye sürmek 2 mükâbere: kibirlenme; büyükleme 3 irad (et-): dile getirmek 4 hâlidûn: sonsuza kalanlar; ölümsüz

MEBHAS 4

DÜNYAYA GELMELİ Mİ, GELMEMELİ MİYDİ?

Artık tafsilâtı bu dereceye getirdikten sonra Schopenhauer'e "Bu dünyaya gelmeli miydi yoksa gelmemeli miydi?" diye bir سوال sormak abes değil midir? Herif dünyaya gelmek şöyle dursun dünya bile yaratılmamalıydı iddiasında bulunuyor. İşte mücerret iddiasının ta bu dereceye vardığını göstermek için şu mebhası tesis eylemişizdir.

Schopenhauer'in ber-vech-i ati¹ birtakım sözlerini sıraya diziyoruz ki, buraya kadar muma-ileyhin² meslek-i hikmeti üzerine kendi serdeylediği mülâhazatını cami³ olmakla o mülâhazat okunurken bizim mukabelâtımızın⁴ dahi derhatır⁵ buyurulacağı derkârdır.

Diyor ki:

Hayatı bir kizb-i daimi⁶ gibi tasavvur etmeliyiz. Küçük şeylerde de böyledir, büyük şeylerde de. Bir şey vaat etti mi? Tutmaz. Meğer ki arzu olunan şeyin temenniye ne kadar gayr-ı şayan olduğunu göstermek için ola. Bizi bazı kere ümit aldattır, bazı kere de ümit olunan şey! Vaat ettiği şeyi verdi mi, ancak geriye alarak hırmanla⁷ bizi meyyus etmek için verir.

Güzeranı seri olan bu hayatta hiçbir sabit şey yoktur. Ne evca' ve âlâmı gayr-i mütenahidir⁸ ne sevinci daimidir ne teessüratı bakidir, hiçbir şeyi esaslı değildir. Seneler denilen seller önünde bunların hepsi erir giderler. Hayat-ı beşer içinde hiçbir şey ciddiyetle telâkki olunamaz.

Gençliğin ilk rüyalarından bizar⁹ olan adam gerek kendisinin ve

1 ber-vech-i ati: aşağıdaki gibi 2 muma-ileyh: adı geçen 3 cami [ol-]: toplamış, içermiş olmak 4 mukabelât: karşılıklar 5 derhatır (buyur-): hatırdâ, akıldâ tutmak 6 kizb-i daimi: daimi yalan 7 hırman: yokluk, kayıp 8 gayr-i mütenahi: sonsuz 9 bizar: bıkılmış, usanmış

gerek sairlerinin netayic-i tecaribini¹ nazar-ı muhakemeye alarak eğer zihninde kökleşmiş kalmış olan zünun-ı batıla kendi vicdanını teşviş² etmemişse şu neticede karar kılar ve der ki, bu dünya tesadüf ile hatanın taht-ı hükm ve idaresinde bulunup bunların ikisi dahi cünun³ ve bedhahlığın⁴ yardımlarıyla insanlar üzerinde merhametsizcesine hüküm sürerler.

İhtiyarlık hâlinde arzular ve hevesler yekdiğeri arkasından tenezzül⁵ başlarlar. Hissiyat körleşir. Kuvve-i muhayyile duçar-ı zaaf olur. Evvelce göz önünde parlak görülen şeyler solmaya başlar. Günler evvelkinden çabuk geçerler. Vakalar ehemmiyetlerini azaltırlar. Üzerinden geçen senelerin miktarı çoğaldıkça yükü artmışçasına belibükülen insan ya hâl-i aczden sallana sallana gezmeye veyahut bir köşeye çekilmeye mecbur olur. Kendi hüviyet-i maziyesinin⁶ bir hayali hükmünde kalır. Ozaman ölüm gelir. Fakat artık mahvedecek neyi bulur? O bugündür ki, gaşy-i pîrî son hab-ı ebediye tahavvül eyler. Ya onun rüyaları?..

Hayat denilen şeyi görülen kıymet-i zahiriyesiyle tetkik eyleyince bunun adem⁷ denilen şeye müreccah olabileceği hiç olmazsa şüphe tahtına girer. Hatta diyebilirim ki, eğer tecrübe ve mülâhaza kendisini dinlettirebilecek olsalar mutlaka adem lehinde ilâ-yı esvat⁸ ederlerdi. Eğer mezarların taşına vurulup da derunundakilere tekrar dünyaya çıkmak arzusunda bulunup bulunmadıkları sorulacak olsa cevab-ı red makamında başlarını sallarlardı. Sokrat'ın* efkârı dahi böyleymiş. Hatta latifeci Voltaire “Hayat sevilirse de adem denilen şeyin dahi sevillecek cihetleri yok değildir” demiş ve bir başka yerde dahi “Hayat-ı ebediye ne olduğunu bilmem ama bu dünyadaki hayatımız fena bir şakadan ibarettir” latifesini irad etmiştir.”

Pek nadirdir ki, bir adam mülâhaza sahibi olsun da ömrünün niha-yetinde bu dünyaya bir daha gelmeyi ve şu hayat yolunu bir daha

1 netayic-i tecarib: tecrübelerin sonuçları 2 teşviş [et-]: karıştırmak; bulandırmak 3 cünun: delilik 4 bedhah: kötülük isteyen 5 tenezzül: azalma 6 hüviyet-i maziye: geçmiş kimlik 7 adem: yokluk; ölüm 8 ilâ-yı esvat [et-]: ses çıkarmak; görüş belirtmek

* Sokrat/Sokrates: MÖ 469 - MÖ 399 yılları arasında yaşamış Antik Yunan filozofu. [h.n.]

çığnemeyi arzuya bedel ademi tercih etmesin!

Bir dakikacık tefekkür ediniz ki, fi'l-i tevlid¹ ne bir ihtiyaç ve ne de bir zevk olmayıp da mülâhaza-i âkilâneye vabeste bir emir² olsaydı nev'-i beşer beka bulabilir miydi? Herkes gelecek olan nesline merhameten bâr-ı hayatı³ ona dahi yükletmemeyi tercih etmez miydi? Bizim hayatımızı ademin sükût ve sükununu teşviş edecek bir taab⁴, bir şematet⁵ addetmek dahi mümkündür.

İşte feylesofumuz, dostumuz Schopenhauer cenaplarının dünya-
dan bıkip ademi vücuda tercih derecesindeki cevahir-i hikemi-
yatını⁶ dahi gördük. Anladık ki bu zat: “Keşke bir taş doğuraydı
beni doğuran mader⁷” diyenlerden daha ileriye varıp kendisi
değil, bu dünya bile halk⁸ olunacağına hiç halk olunmuş bulun-
mamasını arzu eden bir hakîmdir.

Herkes efkârında serbesttir ya! Eğer bu efkâr onun kendisi için
tahassül⁹ etmiş bir şey olsa da esrarını kendi kalbinde saklayarak
bize söylememiş bulunsaydı, biz de hiç sesimizi çıkarmazdık.
Fakat bu sözleri bize söylediğinden kabul ve adem-i kabulü için
sözlerin mahiyetini mizan-ı tetkikte¹⁰ bir güzelce sencide¹¹ et-
meliyiz.

Hayatı bir kizb-i daimi gibi tasavvur etmeliymişiz de güzeranı
seri olan bu hayatta ne evca' ve âlâmın ne sevinç ve sefanın
daimi olmadığına ve bunların kâffesi seylâb-ı sinin¹² önünde
eriyip gittiğine kanaat etmeliymişiz.

Vallahi fena değil! Zira öyle olunca bu dünyada her şey fenadır.
Hiçbir rahat ve huzur yoktur. Rahat ve huzuru bile can sıkın-
tısından insanı çıldırtır diye uzun uzadıya sayıp dökmek ve
dünyanın ayn-ı cehennem olduğunu ispat için uğraşmak ne
lâzım! Dünyayı da âlâm ve ekdarını da zevk ve sefasını da bu

1 fi'l-i tevlid: doğum olayı 2 emir: iş: konu 3 bâr-ı hayat: hayat yükü 4 taab: yorgunluk: sıkıntı 5 şe-
matet: şamata: gürültü 6 cevahir-i hikemiyat: felsefi cevherler 7 mader: anne 8 halk {ol-}: yaratılmak
9 tahassül {et-}: husûle gelmek: ortaya çıkmak 10 mizan-ı tedkik: terazi 11 sencide {et-}: tartılmış;
ölçülmüş 12 seylâb-ı sinin: senelerin akışı

kadar külfete değerli bir şey değildir diye bahsi kapayıvermek, elbette en ziyade muvafık-ı akıl ve hikmet¹ olur.

Fakat ne çare ki, bu mukteza-yı akl ve hikmete² Schopenhauer dahi tevfiik-i muamele³ etmemiştir. Kendisi yirmi bin frank varidat-ı seneviyeye nail ve şu dünyada gıptaya şayan kimse yoktur iddiasına muhalifen pek çok züğürtler tarafından mağbut⁴ bir bahtiyarken bile şu nokta-i nazardan tetkik eylediği hayatı bir mesai ve mücahede-i daime meydanı olmak üzere tasvir eylediğinden onun kadar dünyalığı olmayanlar için bu meydanın ehemmiyeti bittabi arttıkça artar. Dünyanın her sefası ve her beliiyesi⁵ ne kadar seriü'z-zeval⁶ olursa olsun ahlâk denilen şey insanın müddet-i tahammülü dâhilinde geçip gidecek kadar seriü'z-zeval olmadığından “Cihanın sefası gibi şu beliiye-i cu”⁷ dahi çarçabuk geçip gidinceye kadar tahammül edeyim” denilemez.

Hikmet eğer her şeyin hakikatini görecek bir gözse insanın hüviyeti dahi o gözler önüne konmuş bir gözlüktür: Eğer bu gözlüğün camı renkli olursa hakîm bütün dünyayı o renge boyanmış görerek “İşte dünya mavidir. Hem de masmavidir” diye ne kadar haykırsa gözündeki gözlüğü o renkte olmayan sair erbab-ı hikmet onu tekzibe müsaraat⁸ ederek reddolunduğundan dolayı eğer biçare hakîm kızacak olursa bu hâlde hiddetine karşı cihan kahkahalarla güler.

İmdi Schopenhauer'in görüşüne göre bu dünya tesadüf ile hatanın taht-ı hüküm ve idaresinde bulunup cünun ile bedhahlık dahi şu iki hâkimin yardaklarıymışlar. Feylesofefendinin burun-ı şerifindeki gözlüğün camlarındaki rengi anlıyorsunuz ya! Bundan evvel dahi bir münasebet düştükte demiş olduğumuz veçhile hikmet dershanesine değil, biçareyi şifahaneye göndermeli.

1 muvafık-ı akıl ve hikmet: akla ve bilime uygun 2 mukteza-yı akıl ve hikmet: aklın ve bilimin gereği 3 tevfiik-i muamele (et-): uymak 4 mağbut: imrenilmiş; gıpta edilmiş 5 beliiye: bela; musibet 6 seriü'z-zeval: geçici 7 beliiye-i cu: açlık belası 8 müsaraat (et-): girişmek

Hâl-i heremde¹ bulunan bir ihtiyarın hab-ı ebediye² varışını hakikaten o kadar güzel tasvir etmiştir ki, bu âlem-i hayatın bir tesadüf, bir hata ve onlara muaveneten bir cünun, bir bedhahlık idaresi altında bulunmayıp bilakis bir hikmet-i mahza idaresinde bulunduğunu Schopenhauer'in kendisine karşı yine bu kendi bürhanıyla ispat etmek mümkündür. İhtiyar kuvasını³ bi't-tedric⁴ zayi ediyormuş değil mi? Genç dahi buna mukabil kuvasını bi't-tedric artırıyor. Birisinin kaybeylediği meratib⁵ diğeri için münhal⁶ oluyor. İhtiyar olmamaklığımızı arzu edersek şu dünyada velev ki Schopenhauer'ce vehim ve hayalden ibaret olsun mutasavver olabilen lezaizden⁷ hiçbirisine vasil olamayarak dünyanın, hayatın, her şeyin mahz⁸ abes olmasını kendimiz arzu etmiş oluruz. Schopenhauer bir sözünde diyor ki:

İnsan yalnız zaman-ı hâlde yaşıyor, bu zaman-ı hâl ise bilâ-tevakkuf maziye doğru kaçıp giderek ölüm içinde mün'adim⁹ oluyor. Yalnız hâl-i hazır aks-endaz¹⁰ olabilen bazı taallukatı¹¹ kalıyor. İnsanın dünkü ömrü bi'l-küllîye müddedir¹². Binaenaleyh mazi olan o gün zevkle mi, kederle mi geçmiş, insan için bunun farkı olamamak lâzım geliyor. Müstakbel ise bi'l-küllîye meşkuk¹³! Müstakbelin müddeti de gayr-ı mahdut!¹⁴

Bu sözden Schopenhauer'in muradı hayatın mazi, hâl, istikbalden ibaret ezmîne-i selâsesini¹⁵ de hükümden düşürerek fıkdan-ı külli¹⁶ olduğunu ispat etmek oluyorsa da biz bilakis bu sözü tasdiklen kendi aleyhinde bürhan¹⁷ olmak üzere irad¹⁸ eyleriz. Deriz ki:

Hâl-i hazır olan bugünü mazinin yed-i zabtına¹⁹ terk etmemek istersek müstakbel olan yarının vürudunu²⁰ da men etmiş oluruz ki, o hâlde nokta-i inidamımız²¹ işte hâl-i hazır olan bugünkü

1 hal-i herem: ihtiyarlık hâli 2 hab-ı ebediye: sonsuz uyku; ölüm 3 kuva: kuvvetler; güçler 4 bit-tedric: yavaş yavaş; tedricen 5 meratib: mertebeler; dereceler 6 münhal: boş; boşalmış 7 lezaiz: lezzetler; zevkler 8 mahz: sadece 9 münadim [ol-]: yok olmak 10 aks-endaz [ol-]: çarpmak; yansımak 11 taallukat: ilgiler; alakalar 12 mürde: ölü; ölmüş 13 meşkuk: şüpheli 14 gayr-ı mahdut: hudutsuz; sınırsız; sonsuz 15 ezmîne-i selâse: üç zaman 16 fıkdan-ı külli: bütün yokluk 17 bürhan: delil 18 irad [eyle-]: söylemek; ileriye sürmek 19 yed-i zabt: zapteden el 20 vürud: geliş; gelme 21 nokta-i inidam: mahvolma, yok olma noktası

lezzet kedere veya keder lezzete munkalib¹ olmayarak hayat tarz-ı muttarit² kesbeylemiş³ olur ki, asıl can sıkın veya insanı meys eden huzur veya keder dahi işte bu suretle tasavvur edilir.

Kainatı Schopenhauer'in beğenemeyeceği suret-i mergube ve mucizede⁴ tertip eylemiş bulunan Bari⁵ taallâ ve takaddes tufuliyete⁶, şebabete⁷, gençliğe, sinn-i kemale⁸ mahsus olan birtakım letafetler, bahtiyarlıklar tarh eylemiştir ki, bunu Schopenhauer'in reng-i cünunla⁹ mülevven¹⁰ gözlükleri nasılsa göremiyorlar. Oyuncaklarına, şekerlemelerine sarılan bir tıfıl¹¹ ile istediğimiz gibi mücavebe¹² mümkün olsa da "Dünyaya hiç gelmemiş olsan veyahut dünya dahi hiç yaratılmamış olsa daha iyi olmaz mıydı?" diye sorsak acaba bize ne cevap verirdi? "Ben değil, dünya değil, şu oyuncaklar, şekerlemeler bile yaratılmamış olsaydı pek fena olurdu" diyeceğine eğer Schopenhauer şüphe ediyorsa bu oyuncakların ve tatlıların bir taneciğini çocuğun önünden almak istesin de feryat ve figana o zaman baksın!

Ömrünün nevbahar-ı saadetinde¹³ bulunan bir adamın nice zamandan beri mütehassiri¹⁴ olduğu cananını ile hasbihal-i âşıkânede bulunduğu zaman Schopenhauer gelsin de âşıkâ, kendisinden kat-ı nazar fakat cananının hiç yaratılmamış olması daha evlâ¹⁵ olacağını anlatmaya çalışsın.

Şair-i hakim Prudhomme*, "Allah Olsaydım" ser-levhalı¹⁶ manzumesinde, haşa Allah olsa âlemi nasıl ıslah ve tadil edeceğini sayıp döktüğü sırada sevdiğine hitaben:

Je le laisserais la même si j'étais Dieu.

1 munkalib (ol-): değişmek; dönüşmek 2 tarz-ı muttarit: sıralı, düzgün tarz 3 kesb (eyle-): kazanmak 4 suret-i mergube ve mucize: çok beğenilen, mucizevi biçim 5 Bari: Allah 6 tufuliyet: çocukluk 7 şebabet: gençlik; tazelik 8 sinn-i kemal: olgunluk yaşı 9 reng-i cünun: delilik rengi 10 mülevven: renkli; boyanmış 11 tıfıl: çocuk 12 mücavebe: karşılıklı konuşma 13 nevbahar-ı saadet: mutluluğun ilkbaharı 14 mütehassir (ol-): özlemek 15 evlâ: daha iyi 16 ser-levha: başlık

* Prudhomme: Sully Prudhomme (asıl adı René François Armand Prudhomme), 1839 - 1907 yılları arasında yaşamış Fransız şair. (h.n.)

Yani “Eğer Allah olsaydım, seni yine bu hâlde bırakırdım” demiş. Eğer Mösyö Schopenhauer, kendisine bir veled-i gayr-ı meşru doğurmuş olan metresini böyle alâ-hâlihâ¹ ibka² edecek kadar beğenmiyormuş ise ona diyeceğimiz yoktur. Fakat işte Prudhomme gibi bazıları hem de hükema-yı üdebadan³ oldukları hâlde, hilkatin kendi mahbubelerinde⁴ gösterdiği tamamiyeti itiraf eyliyorlar ki, sair pek çok uşşakın⁵ da bu itirafa peyrev⁶ olacaklarına şüphe edilmemelidir.

Bir de akşama kadar mesai-i maişet-perestide⁷ bulunarak mahsul-i mesaisini yüklenip hanesine gelmiş ve ateş karşısında çocuklarının en büyüğü sigarasını yakmakla meşgul olduğu hâlde küçükleri alâ-meratibihim⁸ sakalını, bıyığını çekiştirmekten bed⁹ ile yüzünü ve saçlarını okşamaya kadar nevazişkârlıkta¹⁰ bulunmalarıyla bahtiyarlığını arttırdıkça arttırarak gündüzün yorgunluğunu çoktan unutmuş olan civanmert bir pedere Schopenhauer gelsin de “Fî’l-i tevlid bir ihtiyaç, bir safa olduğu için ihtiyar¹¹ eylemiş-tin, öyle değil mi? Yoksa âkilâne mülâhaza¹² etmiş olsaydın bu sefillere, bu bedbahtlara hiç de vücut vermemeyi tercih eylerdin, değil mi?” desin, o zaman görsün ki, o peder-i müşfik, çocukları için can vermeyi bile nasıl bahtiyarlık addediyor!

Fakat Schopenhauer böyle bir cevap-ı muknia¹³ bedel bir âlâ dayak yerse ondan biz hiç mesul olamayız.

Elhasıl kuvası¹⁴ dereke dereke bir nefes-i vapesine¹⁵ kadar inmiş olan bir ihtiyar, Schopenhauer gibi efkâr-ı müfrite erbabından olmayıp da hakîm-i sahîh bulunacak olsa insanların pek çoğuna nasip olamayan bu şeyhuhet-i kâmileye¹⁶ varıp, ömrün her

1 âlâ-hâlihâ: olduğu gibi 2 ibka (et-): kalıcı kılmak 3 hükema-yı üdeba: filozof edipler, yazarlar 4 mahbube: sevgili 5 uşşak: âşıklar 6 peyrev (ol-): katılmak 7 mesai-i i maişet perestî: geçim için çalışma 8 alâ-meratibihim: rütbesine göre sırasıyla 9 bed’ (ile): başlayarak 10 nevazişkâr: gönül alan: iltifat eden 11 ihtiyar (eyle-): seçmek; istemek 12 mülâhaza (et-): düşünmek; araştırmak 13 cevap-ı muknia: ikna edici cevap 14 kuva: güçler; kuvvetler 15 nefes-i vapesin: son nefes 16 şeyhuhet-i kâmile: olgun yaşlılık: ihtiyarlık

mevsimindeki letafeti görmüş ve tatmış olmasına bi't-teşekkür şimdi de hayat-ı ukbada¹ ne var ne yok olduğunu görmeyi tercihte bulunurdu.

Şeyhuhete varıncaya kadar her çağdaki insanlar Schopenhauer'i bizzat reddedebilirlerse de, nefes-i vapesini dahi alıp vererek dünyaca hesabını kapamış bulunanlar bu tekzibe muktedir olamazlar mı zannedersiniz? Onlar dahi muktedir olurlar! O zaman çehreleri mütercem-i hâlleri² olur ki, uyku hâline dahi makis³ olamayacak tavr-ı teslimiyetleriyle Schopenhauer'i tekzip ederler. Harpte mevt-i ani⁴ ile maktul⁵ olanlardan maada çehre-i emvat⁶ ölümdeki azamet-i teslimiyetkâranenin⁷ bürhan-ı âşikâresidir⁸.

Hakikat, ittiba⁹ eylediğimiz hikmet-i İslâmiye bizi Schopenhauer'in reddinde zevk ü safa aramak külfetine tenezzülden vikaye¹⁰ eder. Binaenaleyh onu reddetmiş olmak için değil, bütün mevcudatın istişhadiyla¹¹ bu dünyaya gelmektense gelmemeyi ve dünyanın vücudundansa ademini tercih hayallerinin ayn-ı hamakat¹² olduğunu hasbetenlillah¹³ ispat etmeyi bir vazife-i insaniye addeyiyoruz. Hem de bunu mebd'e¹⁴, mead¹⁵ nokta-i nazarları gibi müminâne nukat-ı nazardan¹⁶ muhakeme etmiyoruz ki, Schopenhauer gibi imandan tecerrütleriyle¹⁷ müftehir¹⁸ bulunanlar kuşkulanmasınlar diye! Belki "realizm" yani "haki-kiyyun" nokta-i nazarından muhakeme-i keyfiyetle hilkatimizin mucib-i nedamet¹⁹ bir şey olmadığına kanaat etmiş olanlara kendimiz iltihak eylediğimiz misilli Schopenhauer ve sair o mesleklerde olanların adem-i ittibalarındaki münasebetsizliği enzar-ı ehemmiyete arz ediyoruz.

1 hayat-ı ukba: ahiret hayatı 2 mütercem-i hâl: hâlin tercümesi. ifadesi 3 makis (ol-): benzetmek 4 mevt-i ani: ani ölüm 5 maktul (ol-): ölmek 6 çehre-i emvat: ölümlerin yüzleri 7 azamet-i teslimiyetkârane: teslimiyetçi büyüklük 8 bürhan-ı âşikâr: görünen, açık delil 9 ittiba (eyle-): tâbi olmak. itaat etmek 10 vikaye (et-): korumak 11 istişhad: şahitlik etme 12 ayn-ı hamakat: ahmaklık. anlayışsızlığın aynısı, tıpkısı 13 hasbetenlillah: Allah rızası için 14 mebd'e: başlangıç. kök 15 mead: son 16 nukat-ı nazar: bakış noktaları; bakış açıları 17 tecerrüt: ayrılma; sıyrılma 18 müftehir (bulun-): öğünmek 19 mucib-i nedamet: pişmanlık gerektiren

MEBHAS 5

MESELENİN BİZCESİ

Bundan evvel dahi bi'l-münasebe¹ arz ve beyan edilmiş olduğu üzere mebahis-i metafizikiye² yaş deri gibi o kadar uzanır gider ki, erbabı meyanında bir kere ihtilâfât³ başlayınca âdeta sonu gelmez. Nasıl ki Schopenhauer'in mütercimîn-i ahvali⁴ tarafından haber verildiğine göre, onun meydan-ı mücadeleye serdiği yaş deri dahi yine kendi mesleğinde bulunan hükema tarafından bile her tarafa doğru çekile uzatıla işgal eylediği muhalefet ve münakaşât meydanını tevsi⁵ ettikçe etmiş ve okuyan efkâr-ı mahdude⁶ erbabını bilküllüye şaşırtıp bırakacak ebada kadar varmıştır.

Hâlbuki bu misilli mebahiste akıl ve hikmetin en büyük muktezası⁷ ancak fikirlere kanaat-ı kâmile verecek noktaları tercih etmektir. Lâkin o noktaları kim bulup tayin edecek? Bir tek adamın buna muvaffak olabilmesi mümkünattan mıdır?

Din denilen şey en vâsi⁸ bir şehrah-ı hikmettir⁹ ki, öyle Schopenhauerizm, filanizm, fistanizm gibi yalnız güzergâhını tayin etmiş olanların birkaç defacık gelip geçtikleri patikalara benzemez. Belki bir kitab-ı semavi ile ilk güzergâhı tayin olunan o şehrah üzerinden, nice bin mühendisîn-i ukalâ ve hükema¹⁰ işleyerek iktiza eden yerlerini içtihadat-ı müdekkikâneleriyle¹¹ tenvir¹² ede ede düşülecek yerlerine korkuluk ve atlambaç yerlerine köprü gibi şeyler yapa yapa körlerin bile kat'-ı menazile¹³ muvaffak

1 bilmünasebe: sırası geldiğinde 2 mebahis-i metafizikiye: metafizik bahsi, meselesi 3 ihtilâfât: anlaşmazlıklar; uyuşmazlıklar 4 mütercimîn-i ahval: biyograflar; hayatını yazanlar 5 tevsi' (et-): genişletmek 6 efkâr-ı mahdude (erbabı): dar fikirli kimseler 7 mukteza: gerek; ihtiyaç 8 vâsi: geniş 9 şehrah-ı hikmet: hikmetin, felsefenin en baş yolu 10 mühendisîn-i ukalâ ve hükema: akıllı ve bilge mühendisler 11 içtihadat-ı müdekkikâne: ince ince araştırarak oluşan kanaatler 12 tenvir (et-): aydınlatmak 13 kat'-ı menazil: gelip geçme; yol alma

olabilecekleri mertebe-i mütemmemiyete¹ vardırılmıştır.

“Din” denildiği zaman ne anlarsınız? Evvelâ “kadime”² ve “cedide”³ diye ikiye bi’l-inkısam⁴ kadimesinden putperestlerin gûnagûn⁵ edyan-ı batılları⁶ ve cedidesinden kitabıyyunun sema-vi ıtlak⁷ olunan mezheplerini mi anlarsınız? Hâlbuki din ancak rah-ı hakikat⁸ olmakla, hakikat bir olup tenevvü⁹ ve taaddüdü¹⁰ mümkün olamayacağı gibi, din dahi ancak birden ibaret olmak zaruriyattandır.

Vakıa edyandan her birinin erbabı, din-i hakk kendi salık¹¹ oldukları yoldan ibaret bulunduğunu iddia ederler. Fakat her iddia ale’l-amyâ¹² reddedilemediği gibi yine ale’l-amyâ teslim de olunamaz.

Hak denilen şeyin asla öbür türlü tasavvur olunamayacağından, hak olan şey insana bahşedeceği kanaat-ı kâmile ile hakkaniyetini ispat eyler. Bir şey kanaat-ı kâmile bahşedememiş mi, o şeyin hakk-ı mahz¹³ olması dahi gayr-ı mütehakkık¹⁴ demek olacağına iştibah¹⁵ etmemelidir.

İşte şu nokta-i nazardan edyan-ı mevcude-i semaviyeyi¹⁶ başkaca bir mukayese edelim:

Nur-ı nübüvvet¹⁷ evvel-be-evvel Beni İsrail meyanında¹⁸ pertev-endaz¹⁹ olmuş bulunduğu hâlde, Kur’an Azimü’ş-Şan’da vücudu beyan buyurulan Tevrat ve Zebur’dan maada Beni İsrail birtakım kitapların dahi semaviyetlerini itikad²⁰ ederler ki, ne bunlara ve ne de mensup oldukları enbiyanın²¹ aglebine²² dair Kur’an’da

1 mertebe-i mütemmemiyet: tamlık mertebesi 2 kadime: eski 3 cedide: yeni 4 bi’l-inkısam: ayrılarak 5 gûnagûn: türlü türlü 6 edyan-ı batıl: batıl dinler 7 ıtlak (olun-): sayılmak; kabul edilmek 8 rah-ı hakikat: gerçeğin yolu 9 tenevvü: çeşitlenmek; çeşit çeşit olmak 10 taaddüd: çoğalma 11 salık (ol-): yönelmek; gitmek 12 alel-amyâ: körü körüne 13 hakk-ı mahz: saf hak 14 gayr-ı mütehakkık: doğruluğu meydana çıkmamış 15 iştibah (et-): şüphelenmek 16 edyan-ı mevcude-i semaviye: mevcut semavi dinler 17 nur-ı nübüvvet: peygamberliğin ışığı 18 meyan: ara 19 pertev-endaz (ol-): ışık yaymak 20 itikad (et-): inanmak 21 enbiya: peygamberler 22 agleb: çoğunluk

sarahat¹ yoktur. Vakıa miktarı yüz yirmi bin tahmin olunan en-biya içinde bu zatların dahi dâhil olabilecekleri derkârdır. Ancak bu bapta tasrihat-ı Kur'aniye² bulunmaması o kadar büyük bir hikmete mebnidir³ ki, Kütüb-i Tevratiye idadında⁴ dâhil bulunan bazı kitapları bugün bir muharrir telif edip de Maarif Nezareti'ne takdim edecek olsa ahlâk ve âdab-ı umumiyyeye mugayeretle⁵ bi'l-ittiham⁶ neşrine cevaz verilmeyeceği derkârdır. Birtakımlarının Tevrat olmak sıfatı onlara iman mecburiyetinde bulunanlarca dahi inkâr edilmeye zaruret mess⁷ eylemiştir. Bunun üzerine bir de muharrefiyet⁸ mesele-i kat'iyesi göz önüne getirilirse Tevratların gerek hüsn-i hulka ve edebe⁹ derece-i mutabakatları¹⁰ ve gerek muharrefiyetleri bunlara ittiba edenler için kanaat-ı kâmileyi muhale talik¹¹ eyleyecek dereceye kadar varırlar.

Şu mülâhazacık edyan-ı selâse-i semaviye¹² nin birincisinin din-i hak olmamak üzere reddine aklen ve hikmeten kifayet eyler.

İkincisine yani Nasraniyete gelince: Dördü yekdiğerinin aynı olmak lâzım gelen kitab-ı vahidin¹³ dört nüshası mütehalif¹⁴ olması matlup olan kanaati teb'id¹⁵ için kâfi ve vafi¹⁶ olduktan fazla, bu din erbabından tarik-i hikmete sülûk eyleyenlerin bir türlü dinlerinde daim olamayarak mühlike-i inkâra¹⁷ duçar oldukları ale'l-umum müşahede olunur ki, erbabı indinde kuvveti şundan ibaret bulunan bir dine din-i hak demek ne kadar müsteb'ad¹⁸ olacağını bizim tayin etmekliğimize lüzum dahi kalmaz.

Üçüncü derecede olarak bir de diyanet-i İslâmiye bulunuyor ki, ona mensubiyetimiz hasebiyle hakkaniyetine bizim imanımızı kabul etmeyenlere karşı hod-serâne¹⁹ bir davada bulunmaya

1 sarahat: açıklık 2 tasrihat-ı Kur'aniye: Kuran'ın açıklamaları 3 mebnî: dayalı; bağlı 4 idad: ara 5 mugayeret: aykırılık 6 bi'l-ittiham: suçlanarak 7 mess (eyle-): meydana gelmek 8 muharrefiyet: tahrif edilmişlik; değiştirilmişlik 9 hüsn-i hulk ve edeb: güzel ahlâk ve edep 10 derece-i mutabakat: uygunluk derecesi 11 talik (eyle-): bağlamak 12 edyan-ı selâse-i semaviye: üç semavi din 13 kitab-ı vahid: tek kitap 14 mütehalif: birbirinden farklı 15 teb'id: uzaklaştırma; yanlışlama 16 vafi: yeterli 17 mühlike-i inkâr: inkâr tehlikesi 18 müsteb'ad: uzak ihtimal 19 hod-serâne: dikbaşlılıkla

hiç mecburiyetimiz yoktur. Fakat zihninde semavi, gayr-ı semavi edyandan hiçbirisinin bulaşığı olmayanlar bu dini mevki'-i tedkike çekecek olurlarsa Yahudiyet ve Nasraniyetin ne kadar geride kaldığını ve hakkın ancak İslâmiyet'i kendisine şehrah etmeye lâyık bulacağını hükmederler. Daha pek uzağa gitmeye ne hacet! İşte bu mübahesede hasmımız bulunan Schopenhauer güya uluhiyeti¹ ret ve inkâr için "Kopernik kiliselerin Rabbini göklerden tard eyledi. Hakikat-i hâlde, Cenâb-ı Allah her yerde hazırdır. Üzerine yazdığınız levhada da hazırdır. Mübarek arkânızı dayadığınız sandalyede de" diyor ki, güya en münkirâne² söylemiş olduğu bu söz ile reddettiği şey Nasraniyet ve kabul ve tasdik eylediği şey dahi İslâmiyet olmuş bulunuyor. İslâmiyet'in hak olarak bize kabul ettirdiği Allah Zü'l-celâl göklerde değildir ve hiçbir mekânda mütemekkin³ değildir ki, Kopernik moper-nik onu tarda muvaffak olabilsin! Schopenhauer'in dediği gibi yazdığımız levha, oturduğumuz sandalye dahi huzur ve nazar-ı ilâhîde mevcut ve malum olduğundan Schopenhauer dahi o Vacibü'l-Vücud'u inkâra muktedir olamaz ve olamıyor.

Öyleyse Schopenhauer'in hikmet-i hilkat aleyhine ettiği itirazata bir hakîm-i müslim ne diye mukabele eder?

"O yaptığından mesul değildir" diye mukabele eder.

Ya Schopenhauer kanaat etmez ise:

Hakîm-i müslim, Schopenhauer'in eline pasaportlarını verdiği gibi istediği yere gönderir. Zira "yaptığından mesul olmaz" sözü Schopenhauer'in sözleri gibi kanaat-bahş olmayacak sözlerden değildir.

Schopenhauer isterse Sani'i⁴ mesul etmeye çalışsın. Bar bar bağırsın. Bir cevap alabilirse aşk olsun. Biz kâinatı mahlûk⁵ bulduk. Suret-i mahlûkiyetine kanaate tabiaten, hikmeten, aklen

1 uluhiyet; ilahlık 2 münkirâne; inkâr edercesine 3 mütemekkin; yerleşmiş 4 sanî; yaratıcı; Tanrı 5 mahlûk; yaratılmış

mecburuz. Bundan maada bir hilkat-i diğerkörmediğimiz için bu hilkatin tashihini iddia edersek bildiğimiz şeye bilmediğimiz şeyi tercih etmekteğimiz lâzım geliyor ki, bu da külliye ve katiye batıldır.

Schopenhauer, imkân dairesinde bu hilkatten ekmel¹ bir âlem daha bulunduğuyabulunacağı kendisine ikna edilemediğinden bahs ile hiddet gösteriyor. “Yaptığından mesul olmaz” derecesindeki bedihiyatı² takdir edebilecek kadar akıl ve fetanet³ sahibi bulunsaydı bu maişet-i ulâdan⁴ hayırlı bir hayat-ı âhiri⁵ mevcut olduğuna dair edilen davayı dahi inanmaya salih⁶ bulurdu. Pythagoras başka bir âlemden bu dünyaya gelmiş olan insanların yine başka bir âleme gideceğine kanaat etmiş. Ruhaniyyun-ı hükema⁷ ruhun bekasına kail⁸ olarak bekahane-i ruh⁹ ittihaz¹⁰ olunacak bir âlem-i diğerkın vücudunu elzem görmüş. Sırf maddiyyun ruhun zevali¹¹ şöyle dursun, mükevvenattan¹² bir zerrenin, bir katreinin bile zail olamayacağını mahkûmat[muhkemat?]-ı riyaziye¹³ derecesinde hükmeylemiş. Akıl denilen nur-ı ilâhi hangi kafayı kendisine fener ittihaz etmişse o sirac-ı vehhac¹⁴ öyle bir şehrahtenvir etmiştir ki, o şehrahtın vasıl olduğumenzil işte hilkatçe bu dünyadan ekmel ve etemm¹⁵ olduğunu itikat eylediğimiz âlem-i ukbadır.

Ama akıl denilen nur-ı ilâhi camları gayr-i şeffaf bir kafa feneri içine konulur da o fener dahi Schopenhauer’in iki omuzları arasına dikilerek ukbaya müntehi¹⁶ olan şehrahtı değil burnun ilerisini kendisine göstermezse bunca enbiyanın, hükemanın, ukalânın ne kabahatleri olur?

1 ekmel: daha mükemmel 2 bedihiyat: delile lüzum olmayan açık şeyler 3 fetanet: zihin açıklığı; zekâ 4 maişet-i ulâ: birinci yaşantı 5 hayat-i âhir: sonraki, ikinci hayat; ahiret hayatı 6 salih: uygun 7 ruhaniyyun-ı hükema: ruhçu filozoflar 8 kail (ol-): inanmak 9 bekahane-i ruh: ruhun kalıcı olduğu yer 10 ittihaz (olun-): sayılmak; kabul edilmek 11 zeval: yok olma 12 mükevvenat: yaratılmışlar 13 mahkûmat[muhkemat?]-ı riyaziye: matematiksel kesinlik 14 sirac-ı vehhac: parlak ışık 15 etemm: daha tam 16 müntehi (ol-): uzanmak

Hangimiz kaç yaşımızdaysak o kadar seneden veyahut rahm-i madere¹ sukutumuzdan evvel biz bu âlemde yoktuk. Şimdi varız. Son nefesimizi verdiğimiz saatten itibaren bu âlemden yine yok olacağız. Muhakkakat-ı maddiyeden² olan şu hâli göz önüne getirince bizim bu âlemde bir yerden diğer yere gider bir yolcu olduğumuz tahakkuk eyler. Bir seraptan diğer seraba seyahat eden izzet-i nefslî seyyah menzilhanesini kendisine lâıyk göreceği saray kadar mükemmel görmezse “Böyle ikametgâh mı olur? Bunu yapan ne ahmak herifmiş?” yollu itirazatıyla ciddi bir tasdiğe mazhar olur mu? Eğer gecesini orada geçirmek için onda mümkün olabilen esbab-ı huzur ve istirahatı bihakkin istifade ederse âkildir. Ve illâ³ bir Schopenhauer dahi kendisi olur.

Bizim için bu âlemde bir hine⁴, bir zamana kadar meta vardır. Ondandır temettümüz⁵ için dahi her akl-ı selimin tahsinine mazhar olacak kaideler konulmuştur. Biz kabil-i tatbik olan kavaid-i mezkûreye⁶ bi'l-ittiba⁷, meta-ı âlemden mutemmetti⁸ oluruz. Evet, bu dünyada sefa olduğu gibi cefa da vardır. Hatta bazı sefalarda cefa, bazı cefalarda sefa dahi mündemiçtir⁹. Ama bu hâl bizi çıldırmasıya duçar-ı hayret edecek ahval-i gayr-ı makuleden değildir. Binaenaleyh “Bu niçin böyle olmuş? Bu neden şöyle olmamış?” diye beyhude gevezeliklere biz hiç iltifat etmeyip şu fani âlemde yalnız maddî ve manevî kârımıza ve çıkarımıza bakarız.

Meselenin bu sureti yalnız bizce yani Müslümanlarca mı böyledir? Yok! Âkil olanların kâffesince böyledir. Eğer böyle olmasaydı, hilkatteki hikmeti tetkik ve tettebbu ile iştilal ede ede müdekkikin-i hükema bunca kavanin-i riyaziye ve tabiiye¹⁰ vesaireyi meydana çıkararak “ulûm ve fûnun”¹¹ denilen şeye vücut verilmiş olur muydu? İnsanların her biri bir Schopenhauer

1 rahm-i mader: anne rahmî 2 muhakkakat-ı maddiye: maddî kesinlikler 3 ve illâ: aksi hâlde; yoksa 4 hin: vakit 5 temettü: kazanma; kâr etme 6 kavaid-i mezkûre: adı geçen kurallar, kaideler 7 bi'l-ittiba: itaatle; tabi olarak 8 mutemmetti [ol-]: kazanç sağlamak; faydalanmak 9 mündemiç: içkin; içerilmiş 10 kavanin-i riyaziye ve tabiiye: matematik ve fizik kanunları 11 ulûm ve fûnun: ilimler ve fenler

olsaydı ulûm ve fûnun değil medeniyet ve bu âlemde huzur ve rahat değil hatta beşeriyet bile bulunamamak lâzım gelirdi. Zira beşeriyetin de değil kâinatın bile hilkatinden ise madumiyetini¹ tercih eyliyor, varsın kendisi madum olsun!

¹ madumiyet: yokluk; yok olma

DİZİN

A

Almanya 37

B

Basair (Muhammed Mecdüddin
Yakub Firûzâ-bâdî) 31

Belçika 37

Berlin 38, 39

Buda, Gotama 13, 18, 19, 31, 33,
35, 55, 59, 63, 65, 66, 69, 82

Büchner, Karl Georg 17

C

Cizvit, Cizvitler 25

D

Dante Alighieri 65

Danzig 37

Descartes, René 38

E

El-Hac İbrahim Efendi 28

*Elf Leyle ve Leyle, Binbir Gece Ma-
salları* 51

F

Flemenk 34, 36

Frankfurt 39

H

Havre, Le Havre 37

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich
38

Hindistan 25, 35

Hristiyanlık / Nasraniyet 35, 36,
42, 43, 45, 61, 80, 81

Huss, Johannes 43

İ

İlahi Komedya / Divina Commedia
(Dante) 65, 67

İncil 31, 32, 42, 43

İsviçre 37

K

Kant, Immanuel 17, 35, 37, 54

Katoliklik

Kopernik / Nicolaus Copernicus
35, 81

Kur'an 31, 32, 79, 80

L

Leibniz, Gottfried Wilhelm 58, 61

Londra 37

Luther, Martin 43

M

Madam de Choiseul 51

Mirat-ı Âlem 63

Mufasssal (Ahmet Mithat Efendi)
42

Müdafaa (Ahmet Mithat Efendi)
42

N

Nasraniyet 35, 36, 42, 43, 45, 61,
80, 81

Nazım Bey, Nazım 13, 14, 17, 19,
23, 79

P

Platon / Felatun 37, 42, 43

Protestanlık 43

Prudhomme, Sully 75, 76

Pythagoras / Pisagor 32, 82

S

Schopenhauer, Arthur 5, 7, 9, 11,
13, 14, 15, 17, 18, 19, 22, 23,
25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34,
35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43,
45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79,
81, 82, 83, 85

Sokrat 71

T

Tevrat 79, 80

Times 39

V

Virgilius / Virgil 67

Voltaire 41, 44, 51, 52, 53, 61, 71

W

Wycliffe, John 43

Y

Yahudilik 42

Yunanistan 32

Z

Zebur 79

Ahmet Mithat Efendi'nin külliyatına baktığımızda, birbirinden çok farklı konularda kalem oynatabildiğini, görüş bildirdiğini, aydınlatmacı bir tavırla karşısına çıkan her yeni meseleyi okurlarıyla paylaştığını görürüz.

Her fırsatta okuruyla paylaşma, okurunu aydınlatma arzusunu dile getiren, bunu bir görev bildiğini ifade eden yazar, bu arzuyla dönemin, Avrupa'da, özellikle Fransa'da etkili olmuş filozoflarından Schopenhauer'in felsefesi hakkında bir eleştiri kaleme almıştır.

Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi, çağının bu önemli felsefecisi hakkında Osmanlı'da yazılan ilk kitaptır.

DERGÂH

ISBN: 978-975995

